

ERDÉLYI MŰVÉSZET[®]

2023. XXV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM (65.)

Gaál András: Tél, 1999

*** Tibori Szabó Zoltán: PALKÓ CSABA EMLÉKKIÁLLÍTÁSA * Székely Géza: ÉLETRE SZÓLÓ JÁTÉK – IN MEMORIAM ORBÁN ISTVÁN * András Bernadett: A BARABÁS MIKLÓS CÉH ÉVES TÁRLATA * Lőrincz Ildikó: A „SZÍNEK KÖLTŐJE” – beszélgetés Kiss László festőművésszel * Serdült Benke Éva: ELHALLGATVA, ELFELEDVE, JELTELEN SÍRBAN PIHENVE – Dancs Mária emlékezete * Árkossy István: A TISZTA ÉG LÁTOMÁSOS MŰVÉSZETE – Gaál András festőművész képeiről * Forró Ágnes: AZ ÁTJÁRHHATÓSÁG ÚTVESZTŐI – beszélgetés Székely Gézával, a Transzmisszió tárlata ürügyén * Biró József: ERDÉLY MŰVÉSZETE XVI. ***

ERDÉLYI MŰVÉSZET®

2023. XXV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM (65.)

EBSCO

Az Erdélyi Művészet
számait az EBSCO
adatbázis dokumentálja.

TARTALOM

Az Erdélyi Művészet
hatvanötödik száma csak
elektronikus formában jelent
meg

Skultéty Sándor
dr. Uray Zoltán
Petroczki Géza
Porsche László

támogatásával.

Főszerkesztő: Veres Péter

Olvasószerkesztő:

P. Buzogány Árpád

Munkatársak:

Tibori Szabó Zoltán,
Murádin Jenő, Szűcs
György, Németh Júlia,
Róth András Lajos,
Szuszámi Zsuzsa

A szerkesztőség postacíme:

535600 Odorheiu Secu-
iesc, str. Victoriei 34/5,
jud. Harghita, România

Tel.: 0744-308-812

E-mail:

veresp@erdelyimuveszet.ro
ermuves@gmail.com
www.erdelyimuveszet.ro

Kiadja:

LITERA-VERES
KÖNYVKIADÓ
Székelyudvarhely

Felelős kiadó: Veres Péter

ISSN 1582-0149

eISSN: 261-5323

ISSN-L: 1582-0149

2 PALKÓ CSABA EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

Tibori Szabó Zoltán

7 ÉLETRE SZÓLÓ JÁTÉK

In memoriam

Orbán István (1953 – 2023)

Székely Géza

15 A BARABÁS MIKLÓS CÉH ÉVES TÁRLATA

András Bernadett

23 A „SZÍNEK KÖLTŐJE”

Beszélgetés Kiss László festőművésszel

Lőrincz Ildikó

43 ELHALLGATVA, ELFELEDVE, JELTELEN SÍRBAN PIHENVE

Dancs Mária emlékezete

Serdült Benke Éva

56 A TISZTA ÉG LÁTOMÁSOS MŰVÉSZETE

Gaál András festőművész képeiről

Árkossy István

67 AZ ÁTJÁRHATÓSÁG ÚTVESZTŐI

*Beszélgetés Székely Gézával,
a Transz-misszió tárlata ürügyén*

Forró Ágnes

78 ERDÉLY MŰVÉSZETE XVI.

Bíró József

PALKÓ CSABA EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

Cseppet sem könnyű objektív szemmel nézni és művészeti szempontok perspektívájából értékelni olyan alkotóművésznak a munkáit, akinek ezen a földön a sors, rendkívül szűkmarkúan és roppant igazságtalanul, kevés életévet engedélyezett, hiszen az esetek többségében az ajándékozott évek alatt aligha lehet komplett életművet alkotni. Ilyenkor ugyanis, a művek közötti légtérben és a szemlélő agyában nemkülönben, örökké ott feszül a kellemetlen és immár

megválaszolhatatlan kérdés: vajon mi mindenre lett volna még képes?

Palkó Csaba esetében is efféle gondolatokat ébresztenek a festményei, amelyekben már több kiállításon is gyönyörködhettünk. Ám ennél is súlyosabbakat a grafikái, amelyek egy része ezúttal kerül első alkalommal a nagyközönség elé, ezen művek őrzőjének, a néhai művész szintén alkotóművész testvérbátyjának, Palkó Ernőnek a jóvoltából, akinek a hagyaték gon-

Palkó Csaba: Szent Mihály-templom, Kolozsvár,
olaj, farostlemez, 34×44 cm, 1998

Palkó Csaba: Csendélet, olaj, vászon, 70×50 cm, 1998

dozásáért és a mostani kiállításért külön köszönettel tartozunk.

A 2023 június 29-án, a Kolozsvári Művészeti Múzeumban megnyílt emlékkiállítás csak megerősít bennünket a korábbi meggyőződésünkben, miszerint Palkó Csaba igen tehetséges, sokféle érdeklődésű, művelt és folyamatosan tovább-

bi műveltségre éhes, sokféle technikában jártas, kiváló forma- és színérzékkal megáldott alkotó volt. Amit ránk hagyott, egyáltalán nem kevés, és mindenképpen figyelemre méltó. Párlatja annak a tudásnak, amelyet kiváló kolozsvári, budapesti és pécsi tanáraitól szerzett, akik művészi tanulmányait irányították,

Palkó Csaba: Tájkép, olaj, vászon, 100×80 cm, 1998

Palkó Csaba: Erdélyi táj, olaj, vászon, 70×50 cm, 1998

alkotói gondolkodását meghatározták, és a megszerzett tudással feltarisznyálva a saját útjára engedték.

Talán az önarcképeivel kellene kezdenünk a vele való megismerkedést. Jóképű fiatalember tekint ránk, akinek a tekintete egyszerre kíváncsi, gondterhelt és szomorkás. A portrék technikája, forma- és

színvilága nagyvonalú – kiforrott és határozott egyéniségre utal. Határozottan meglepik a szemlélőt az ezek után látható tájképek, amelyek – akár olajjal, akár pasztellel vagy vegyes technikával készültek – egészen más világot tárnak szemeink elé.

Palkó Csaba: Tájkép, olaj, farostlemez, 35×25 cm, 1998

Palkó Csaba: Csendélet, olaj, vászon • 70×50 cm, 1998

Olajfestményei nemcsak dekoratívak, hanem bravúrosak is. A színfoltokban reprezentált tájat a síkokban felépített kompozíció szorítja harmonikus egységbe, és ez a posztimpresszionizmusból és a realizmusból is merítő habitus olykor meglepő, az alkotók többsége által tiltottnak vélt képi elemek jelenlétét

is bőven lehetővé teszi. Kolozsvári és pécsi urbánus tájak, erdélyi és baranyai tájképek sorozatát képezik ezek a munkák, amelybe Palkó Csaba a világhoz való mély ragaszkodását, az örök szépségeknek a vágyát és múlhatatlanságát egyszerre beleálmodta.

Palkó Csaba: Erdélyi táj, pasztell, 25×17 cm, 1988

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Külön figyelmet kell fordítanunk grafikai munkáira, amelyek azt bizonyítják, hogy alkotójuk a tehetség sokféle technikában sikerrel tetten próbára. Kiemelkedő munkáknak tekintem a grafikai sorozatait, amelyek az emberi lét és a minket körülvevő világ alapkérdéseit feszegetik.

Már nem fogjuk sohasem megtudni, hogy Palkó Csaba melyik reneszánsz nagymester hatásának köszönhetően merült el ennyire mélyen ezekben a kérdésekben. Csak gyaníthatjuk, hogy mit kívánt valójában üzeni nekünk az egyik vagy a másik sorozatával. Hogy vajon ezúttal a művész célja a dantei purgatórium elrettentő vezeklésteraszainak, illetve a csúcsa fölött lebegő paradicsom vonzó ígéreteinek az elkötelezett megerősítése, avagy, éppen ellenkezőleg, az el-

szánt relativizálása, netán éppenséggel tagadása volt. Mivel azonban az utóbbiak sehogyan sem férnének össze az életműből erőteljesen áradó humanizmussal, csakis az előbbire tippelhetünk. Mindenképp: gyönyörűek ezek a sorozatok, amelyeket jó volna külön kiállításon, esetleg a művész többi grafikaival együtt látni.

Palkó Csaba, igencsak rövidre szabott pályafutása ellenére, eljutott a kiteljesedésig. Rendkívül egységes, érdekes, elgondolkoztató és sokszor felmutatandó életművet hagyott ránk. Kegyelettel, hálával és csodálattal emlékezünk rá. Kedves olvasóinknak ajánlom a kiállításának a megtekintését.

Tibori Szabó Zoltán
Kolozsvár

Palkó Csaba: In memoriam Kós Károly,
vegyes technika, 72×76 cm, 1998

ÉLETRE SZÓLÓ JÁTÉK

In memoriam Orbán István (1953 – 2023)

„– Én játszom ugyan,
de ti
vegyetek komolyan.”

(Szilágyi Domokos: Nyár, 1959)

Orbán István életműve „a szép-művészet hármas útja” metaforával összegezhető. Ez a három jól elkülöníthető, de egymáshoz szervesen kapcsolódó életút pedig: a művészi, a pedagógiai és művészetszervezői vonal. Az életmű olyan hármas egysége, mely magába foglalja az analitikusan boncolgató, kutató vágyó szemléletet és a szintézis-teremtő, összegző igényű törekvés különböző állomásait, stációit. Ezen szellemi műhelyben csiholód-

tak és születtek meg rajzai, grafikái, festményei, művészetszervezői és művészettirói és nem utolsósorban művészpédagógusi munkássága. Vagyis lelki-szellemi küzdelmek mindezen, egymástól elválaszthatatlan, egymást feltételező megvalósításai, bizonyágtételei, leképeződései.

Alkotóművészete széles ívű: a naturalisztikus látásmódtól a posztimpresszionizmuson, expreszszionizmuson, konstruktívizmuson,

Orbán István: Vonatfűstös emlékeim című sorozatból, tus, papír, 35x45 cm

Orbán István: Migráció, tus, papír, 30x40 cm

strukturáliszmuson és az op-art hatások mentén haladva az absztrakt ábrázolásmód mezsgyéjéig húzódik. Kezdeti, cizellált formaképző stílusjegyeinek eredője fiatalkori tanítómestereinél keresendő: Váczy Margit (1911-?), Macskássy

József (1921-1994), Túros László (1934-1987), akik hatására nemritkán apró részletekig kidolgozott felfogásban kereste és fedezte fel a látványvilág nyújtotta realiztikus képalkotói lehetőségeket.

Orbán István: Barátok, tus, papír, 20x30 cm

Orbán István: Szamosparti régi házak, zsírkréta, papír, 40x30 cm

Amint maga is vallotta: „Szerintem nem kell elfelejteni, hogy ezekről az emberektől mi kaptunk valamit, és nélkülük lehet, hogy nem jutottunk volna el, ahova eljutottunk.” Ezen korszakhoz sorolható alkotások: Migráció (tusrajz), Pirókok (akvarell), Szamosparti régi házak (zsírkréta), Vonatfüstös emlékeim c. sorozat (zsírkréta), Ég

és föld között (tusrajz), Élet-akrobaták (tusrajz), Add a kezed I-II. (tusrajz), Láb-fej (tusrajz).

Bevallása szerint sokkoló hatást gyakorolt rá az 1970-es évek végén a Bánffy-palota termeiben megrendezett, az Amerikai Egyesült Államok kortárs művészetéből ízelítőt nyújtó kiállítás, mely új látásmód-beli lehetőségeket tárt fel előtte, és

Orbán István: Láb-fej, tus, papír, 42x32 cm

a megszerzett addigi szakmai tapasztalatokra építve ezen élmény által tovább tágította, alakította képalkotói módszerét. Egyre inkább a vonalak játékára, dekorativitására, azok szuverén vizuális jelrendszeréből fakadó kifejezési lehetőségekre helyezi a hangsúlyt, a geometriai absztrakt irányába kísérletezve: A zöld csiga (zsírkréta),

Éden (zsírkréta), Angyal (zsírkréta, filctoll).

Majd, részben reklámgrafikusi tapasztalataiból és azok ihletadó erejéből fakadóan olyan grafikai lapokat alkot, melyeken a betű és a betűírás játékos interpretációs lehetőségeinek tárházát jeleníti meg úgy is, mint formaképzési módozat, és úgy is, mint az alkotásokból ki-

Orbán István: Angyal, zsírkréta, filctoll, papír, 40x30 cm

fejthető, „kiolvasható” üzenet. Ekképpen tulajdonképpen több évezredes hagyományt folytatnak ezek a szignók, képrások, „képversek” el egészen a művészi kalligráfiáig (Barátok, tusrajz, Tükröm-tükröm, tusrajz).

Filozofáló hajlamából, művészettörténeti, néprajzi érdeklődéséből fakadóan ugyanakkor

a különböző korok egyik-másik motívumát is beépíti a lélek mély bugyrait felidéző, játékos kedvről tanúskodó grafikáiba: Kalotaszeg (vegyes eljárás), Az én kapufélfám, (tusrajz), Antique 1-9 (montázs, vegyes eljárás), A kereszt, sorozat 1-9 (montázs, tusrajz).

Mint ahogy természeti fogantatású alkotásai alkotójuk lelki mély-

Orbán István: A „Vonatfüstös emlékeim” című sorozatból,
zsírkréta, papír 45x35 cm

ségeit tárják fel a színekbe ágyazott vagy pusztán fehér-fekete vonal- és fonalhálók variációs játéka révén (Cseresznyéstál, zsírkréta, A kert varázsa c. sorozat, montázs, tusrajz).

Érdemes idézni Heim András, grafikusművész (1946–2020) méltatását: „Orbán István grafikáin a

vonalak, vonalhálók mind-mind a lélek, alkotójuk legrejtettebb lelki kincseinek ismérveit hordozzák magukon. ... Orbán István munkáira tudatosan oda kell figyelnünk (...), mert az itt látható munkák már maradandó jelet hagynak (...) az erdélyi, s ezen túlmenően az összmagyar képzőművészetben.”

Orbán István- Tükröm-tükröm,
tus, papír, 38x28 cm

És nem kis mértékben ránk is hárul a feladat, hogy tovább éltes-sük, gondozzuk ezen hátrahagyott szellemi örökséget. Ránk, akik személyesen is ismertük Istvánt, és emberközelből tanúi lehettünk az életmű megszületésének. Ránk, akik művészetének befogadói vagyunk: művészetpártolóként vagy

olyan képzőművész sorstársaiként, illetve művészpédagógusként, akik osztoztunk vele a művészeti nevelés emberpróbáló kihívásainak megválaszolásában is. Amint maga is fogalmazott: „a mai művészet befogadásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a vizuális jelek kommunikációs struktúrákba

ERDÉLYI MŰVÉSZET

való rendezésének mikéntjét, (...) képzőművészeti ábécéjét már kicsi korban elsajátítsák a gyerekek, másképpen művészeti analfabéták maradnak”.

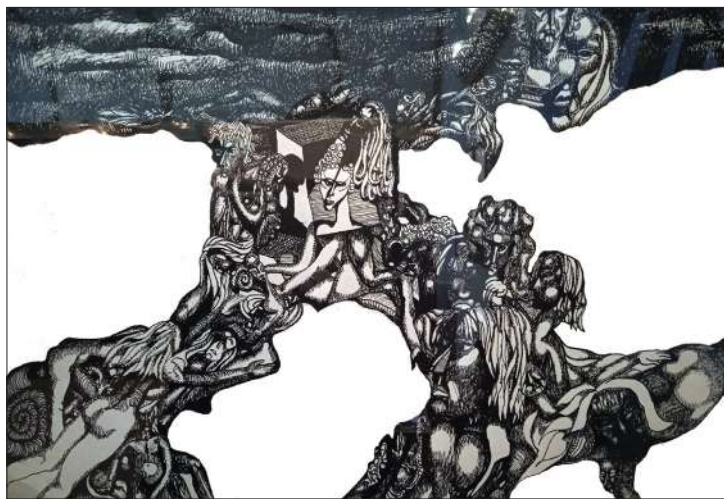
Ilyen irányú egyszerűzetéből fakadóan szervez rajzkört, és indítja újra 2011-ben a Báthory István Elméleti Líceum (Zsoldos Álmos, művésztanár által 1980-ban indított és hat év múlva betiltott) Klubgalériát.

A különböző csoportos tárlatokon vele közösen rendszeresen szerepelhettünk a Kolozs megyei Képzőművészeti Szövetség (UAP), a Barabás Miklós Céh tárlatain. A kovásznai Csoma Napok évenkénti és az Erdélyi Magyar Művészpedagógusok Egyesülete (EMME)

által évente két alkalommal megrendezett tematikus tárlatokon. Ez utóbbi tárlatok egyikén, 2013-ban Székely Bertalan-díjban részesült „színvonalas alkotásaiért, valamint elkötelezett képzőművészeti, művészetszevezői, művészetszakírói és oktató-nevelői munkásságáért”.

**Székely Géza
Kolozsvár**

*Elhangzott 2023. január 19-én a
kolozsvári Báthory István Elméleti
Líceum Klubgalériájában,
Orbán István képzőművész-tanár
emléktárlatának megnyitóján.*

Orbán István: Ég és föld között, tus, papír, 30x40 cm

A BARABÁS MIKLÓS CÉH ÉVES TÁRLATA

A Barabás Miklós Céh 2023-as éves tárlata február 8-án nyílt meg a kolozsvári Művészeti Múzeumban. A Kós Károly és Szolnay Sándor által 1929-ben alapított, illetve Abodi Nagy Béla és Kós András által 1994-ben újraalapított céh kiállításának idén hetedik alkalommal adott otthont a múzeum. A tárlat 54 művész több mint 80 alkotását vonultatta fel, amelyek műfaj, stílus, technika és méretek szempontjából is különböztek egymástól. A műveket február 26-áig tekinthették meg az érdeklődők.

A kiállított alkotások nem művészek, hanem műfaj, méret, technika és főként színvilág szerint lettek csoportosítva, a harmonikus és egységes látványvilágra törekedve. Az öt teremet felölelő tárlat elrendezésében erős tudatosságot vélhetünk felfedezni, ugyanis az éles kontrasztokból felépülő, konceptuális elemekkel rendelkező alkotások többnyire az első teremben csoportosultak, melyeket az impresszionisztikus jegyeket hordozó, fakóbb és elmosódott színekből álló művek követtek. A harmadik terem hosszú falain

Darvay Tünde: Egy ködös hajnalon

Csata Hermina: Saint Michelle

főként tájrészleteket megjelenítő festmények és grafikák sorakoztak. A belső termekben a grafika, fotóművészet és iparművészet (pl. textilek, üvegek és kerámiák) terméseit helyezték el. A figuratív, látványközpontú alkotások mellett számos absztrakt vagy szürreális elemekkel átszőtt művet tekinthetünk meg. Hogy egy szemléletes

példával éljek, Valovits László *II. János Pál pápát* megjelenítő impozáns, realiztikus portréja mellett jól megfért a tárlaton Sipos László *Befejezetlen portréja*, amely modern, absztrakt szemléletmódban fogant, ugyanúgy, ahogyan Szabó Vilmos Schiele-i vonalakat és formákat idéző *Portréja*.

Koncz-Münich András: Brainstorming

A térbeli alkotások posztamenszen helyezkedtek el, amelyek magassága az adott mű tulajdonságaihoz igazított. Kolozsi Tibor *Özön* című plasztikája, ahogyan azt többször maga a művész is hangsúlyozta, szemmagasságban érvényesül a legjobban, ellenben Nagy Anna Mária *Átfedés* című üvegalkotása, amely egy alacsony

posztamensre került, hiszen azt célszerű inkább fentről szemlélni. Némely esetben érdekes lett volna a körüljárhatóságra törekedni. Úgy vélem például, hogy Forró Ágnes *A falon túl* című alkotása több nézőpontból jobban érvényesült volna, ahogyan ez megvalósult Péter Félix *Az istenek ajándéka* című kerámiaja esetében. Koncz-Münich

Nagy Anna Mária: Átfedés

András kiállított plasztikai szintén több nézőpontból érvényesültek. A komplex, összefonódott formákból álló *Brainstorming* és *Páncél* című kerámiaszobrok különleges elemei voltak a kiállításnak.

Az elrendezés nem mindig követte szigorúan e rendszert. Ahogy a megnyitón is elhangzott, az esztétikai szempontok mellett több tényezőt is figyelembe kellett venni, többek között a különböző művészek és alkotások speciális igényeit. Éppen ezért találkozhatunk szokatlanul tűnő megoldásokkal is. Belépve Zilahi Nono, Tibád Eszter és Szentés Zágon figyelemfelkeltő, éles vonalakkal és telített szíkontrasztokból építkező képei mellett idegennek tűnhetett

például Vdovkina Anastasia törzsi kultúrák művészetét idéző *Totem 2* című alkotása, viszont hangsúlyos vertikálitása révén nagyon jól ki-egészült a szegmensíves átjáró el-lentétes oldalára helyezett, Károly-Zöld Gyöngyitől származó fotó-részlettel. Hasonló ritmikusságot vélhattunk felfedezni Starmüller Géza két, sötétebb színekből álló alkotása és a közéjük helyezett, szinte befejezetlennek ható, mono-krom Valovits László-portré között. Az aprólékos vonalvezetésnek és a váltakozó sötét és világos tónusok-nak köszönhetően a képek szépen kiegészítették és kölcsönösen hang-súlyozták egymást. Jól harmonizált továbbá a pasztell-, akril- és grafi-kai képekből álló falrészlet, amely

Székely Géza: Csend-akol

Kocsis Ildikó, Horváth Gyöngyvér, Essig Klára, Felházi Lenke és Bordy Margit munkáit vonultatta fel.

A tárlat lehetőséget adott több művészgeneráció alkotásainak együttes bemutatására. Érdekes volt megfigyelni a stílusbeli különbségeket a különböző generációk képviselői között. Az idősekre például az elnagyolt, dinamikus vonalak és foltok, élénk színek használata jellemző. Bordy Margit egészen friss, 2023-as pasztell-művet mutatott be a tárlaton, amelyet a kék-narancs komplementer színpár különböző árnyalataiból alkotott. Forró Ágnes két monokróm pasztellalkotását a zene és a mesék világa ihlette. A *Hegedű-lét* című alkotásában a figuratív és nonfiguratív formák

ritmusosan fonódnak egymásba a feketére alapozott papír felületén. Kovács Ildikó szintén a kék és narancs komplementer kontrasztra építette *Santorini* című festményét, pasztózosan felvitt festékrétegei plaszticitásukkal szinte kitörnek a keretből. Csata Hermina textilművész idén festményekkel jelentkezett a tárlatra. A *Saint-Michelle* című, magával ragadó, szinte meszeszerű hangulatot árasztó képén apró festékfoltokból és vékony vonalakból áll össze az impozáns hegy és a rajta található bencés apátság. A színek örvénylő, bőséges árnyalataiban könnyedén elmélyülhetett a szemlélő. A céhhel közösen először kiállító Keleti Ádám alkotásai a dekorativizmus jegyében születtek,

Kolozsi Tibor: Özön

de *Telitalálat* című alkotása például Piet Mondrian De Stijl szellemében készített kompozícióit is idézi.

Az időkkel szemben a negyvenesek művei műfaj, stílus és technika szempontjából is sokkal szélesebb skálán mozognak. Darvay Tünde felhagyott a hagyományos vászon használatával, helyette kidobott fatárgyakat hasznosított újra festményeihez. *Egy ködös hajnalon* című alkotása például egy régi fiók belseje. A kompozícióban jól érvényesül a fa natúr jellege, amelyet a művész helyenként lefedett telített vörös és kék színekből álló formákkal. Műveit egyedi anyaghasznála-

ta mellett különleges, meseszerű figurái teszik könnyen felismerhetővé. Lovász Noémi munkái már teljesen más szellemben készültek. *A figurativitást* mellőzve kompozícióiban a különböző kontrasztok és formák harmóniája figyelhető meg. A mozgalmas, apró foltokból, vonalakból álló és hangsúlyosan meleg színekből felépülő képek egységét néhol hűvös, szürkés árnyalatú formák törik meg. Felházi Ágnes művein az akrilfesték textúrájával való kísérletezés figyelhető meg. A különböző irányú festett vagy a festékbe karcolt vonalak átszövik a

színes, szürke foltokból álló vászon egész felületét.

Grafikai irányba hajlik Koncz-Münich Judith *Példázata*, amely olajfestékkel készült vászonra, de a sokszorosított alakok linólemnyomattal kerültek a felületre. Személyes benyomásom, hogy a kompozíció és az alakok elrendezése a haláltánc-kompozíciókra emlékeztet, drámai hatást kelt. Székely Géza kísérletező monotípiáiban az aprólékos és elnagyolt vonalak együttese alkotja a kompozíciót. A fémlemezről papírra nyomott képek egyes részeinél az árnyalatok élesen elkülönülnek, míg máshol lazúroisan keverednek. Az éves tárlatra először jelentkező Vizi Katalin grafikája, a *Self reflection* igazán sok érdekes kérdést vethet fel a szemlélőben, többek között, hogy miért sötét a lámpa fénye vagy miért áll háttal a női alak, hiszen a cím az önreflexióra utal.

A képzőművészeti alkotások mellett az iparművészet egyes ágazatait is képviselték. Tudorán Klára nagy méretű textilalkotásokkal jelentkezett az idei tárlatra. Ezeken a műveken különböző textúrájú és mintázatú anyagokat kombinált össze, figurális és dekoratív egységet alkotva. Hasonlóan dekoratívak és anyaghasználatukban különlegesek voltak Balázs László bőrmetszetei is. Az iparművészethez sorolhatók továbbá a korábban említésre került Nagy Anna Mária üvegalkotásai és Forró Ágnes kerámiája is.

A fotóművészetet Mira Marincas, Feleki István és Horváth László képviselte, egymástól merőben eltérő stílussal és témaválasztással. Míg Mira Marincas a fény-árnyék kontrasztot hangsúlyozva, beállított, drámai hatású csendéleteket rögzített, addig Horváth László fotója vidám pillanatot örökített meg, amely a *Zsoboki lányok* népviseletére helyezi a hangsúlyt.

Úgy gondolom, érdemes megemlíteni azokat az alkotásokat, amelyek aktuális problémákra, korunk dilemmáira reflektálnak. Gally A. Katalin triptichonja például az ember pusztító erejét jeleníti meg. A mű első darabja világos színekből áll, bemutatja, amint az ember kezébe veszi a bolygót, amely még tiszta, érintetlen. A második részben már nyugtalanság uralkodik, amelyet a sötét színek és a dinamikus vonalak hangsúlyoznak. A harmadik képen a sötét színekből álló, szeméttel borított bolygó közelített részlete tárul elénk. Az első két kép négyzetes, míg a harmadik hangsúlyosan horizontális mezőben helyezkedik el, amely mintegy összefoglalja és nyomatékosítja az előbbi két jelenetet. Hasonlóan korszerű Szentes Zágon *2022-es csapdája* című festménye, a 22-es csapdája című regény aktualizálása, ami a második világháború helyett most az orosz–ukrán háborúra fókuszál.

Külön kiemelő, hogy az elhunyt művészek munkái is bemutatásra kerültek, így találkozhattunk

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Tosa Katalin figuratív, az ókori szobrokat idéző *Trombitás* című festményével, Sipos László korábban említésre került *Befejezetlen portréjával*, id. Starmüller Géza frissességet sugárzó, élénk színvilágú akvarell *Tájával* és Orbán István sötétebb színvilágú, szintén akvarell technikával készült *Rudolf út, este* című városrészletével.

Összességében kijelenthető, hogy a kiállított művek alkotóik magas fokú képzőművészeti tudásáról tanúskodnak. Sokszínűségükből adódóan fölöslegesnek tartom olyan tág és elcsépelt fogalmakkal összekapcsolni őket, mint a „szépség iránti vágy” vagy az „alkotók érzelmvilágának kivetülései”.

E tulajdonságok kétségkívül jellemzik a műveket, viszont csupán ezekre fektetve a hangsúlyt, úgy vélem, beskatulyázzák és mélységesen egyszerűvé alacsonyítják azokat. A kiállítás heterogén művészeti törekvéseket fogott össze és diffúz anyagot mutatott be, ami azt követelte meg, hogy a műveket saját egyediségükben szemléljük, figyelve arra, hogy a részletek miképpen állnak össze katarzist teremtő képi együttessé.

**András Bernadett
Kolozsvár**

Előtérben: Szentés Zágón: A 2022-es csapdája és Állatfarm,
háttérben: Tibád Eszter: Kizökkenés és Kifordult világ

A „SZÍNEK KÖLTŐJE”

Beszélgetés Kiss László festőművésszel

2023. május 25-én megtelt a Haáz Rezső Múzeum Kossuth utcai Képtára, ugyanis Kiss László képzőművész kiállításmegnyitójára nemcsak a helybéliek, hanem csíkszeredaiak, székelykeresztúriak is szép számban összegyűltek. A július 17-ig látogatható tárlaton az alkotónak több mint ötven, 1973-tól 2023-ig készült festménye volt látható.

Kiss László 1941-ben született Székelykeresztúron, 1954–1958-ban a marosvásárhelyi Művészeti Középiskola diákja, 1958–1964 között a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola hallgatója, festészet szakon diplomázott Harşia Teodor és Miklóssy Gábor festőművész tanítványaként. 1964–1967 között a brassói Tartományi Néptanácsnál az amatőr képzőművészeti élet metodistája (művészeti referense) volt, majd 1967–1983 között a Székelykeresztúri Líceum rajztanára, 1983–1985 között pedig a Székelykeresztúri Múzeum muzeológusa, a helyi képzőművészeti gyűjtemény kezelője. 1985-től Ausztriában él, szabadúszó festőművészként tevékenykedik. A hatvanas évek végétől alkotásaival folyamatosan jelen volt Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában, Brassóban egyéni és csoportos kiállításokon. Külföldre távozása után több kiállítása volt Ausztriában és Németországban, ahol termékeny alkotói korszakot élt meg, 1987-ben Franciaországban és Svájcban tartózkodott, statikus és mozgó installációkat készített. Tagja a Badeni Kunstverein-nek. Öt munkáját a Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ gyűjteményében (négyet 1974-ből, egyet 1985-ből), hármat a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Képtárában (Almaszüret, Ritmus és Kád – 1979-ből) és kettőt a székelykeresztúri Molnár István Múzeum gyűjteményében (Cukrászda – 1974, Lengyelország – 1979), illetve még néhányat a csíkszeredai múzeumban őriznek.

2017-ben a sepsiszentgyörgyi Erdélyi Művészeti Központban állított ki, ekkor jelent meg katalógusában Önirása, amelyben a következőképpen fogalmaz képzőművészeti alkotásairól: „Minden mű, ami itt látható, a KÉP törvényeit firtató és annak megértését, majd igazolását bizonyító tárgy. A kép nem más, mint egy játéktérben, nevezetesen egy valamilyen formájú síkon működő (életszerű) rendszer, aminek formái képesek egy, a néző szemében szimultán, EGYIDEJŰ jelenséggé összeállni.” Legutóbbi kiállítását Vécsei Nagy Zoltán művészettörténész nyitotta meg, aki Kiss László több, mint fél évszázados munkásságát a következőképpen jellemzi: „A hatvanas-hetvenes években még fiatal festő a klasszikus avantgárd eszközeit egy, a társadalmi valóságtól elforduló, attól elvonatkoztatató és kissé ironikus festészet szolgálatába állítja. Későbbi érett fél-figuratív

kompozícióiban a sajátos színek eredőiből származtatott, de többnyire a semleges teljesség kiegyensúlyozottságára való törekvése érhető tetten. Színfoltjainak jól kiszámított összefüggésekben érvényesülő sajátosságait állítja előtérbe, olyanokat, mint a festékréteg áttetszőségének foka, fényessége vagy mattsága, anyagának pigmenttartalma, homogenitásának mértéke és nem utolsósorban egy-egy bizonyos, a természetből jól ismerhető szín felidézésének festői képessége leginkább az absztrakció világában válik igazán meggyőzővé. Bár képeinek festői világa anyagelvű, mégis mintha alkotója a mulandóság ellen tenne, amikor a természetesség receptjét kutatva, az anyagot akarva-akaratlanul átlelkesíti.”

2003-ban megkapta Baden Város 2002. évi Művészeti Díját, ami egy szép elismerés. Folyamatosan alkot és kiállít, akárcsak a lánya, Kiss Noémi képzőművész. Mondhatni sikerült bevésniük osztrák és német művészeti körökbe a Kiss nevet. Életútjáról, képeiről, itthoni és külföldi tapasztalatairól szóló beszélgetésünkre a májusi kiállítás megnyitót megelőzően került sor.

Lőrincz Ildikó: *Meséljen egy kicsit a gyerekkoráról, mire emlékszik a háború körüli keresztúri időkből?*

Kiss László: Nagyon jól emlékszem a háborúra, hiszen az mély hatást tett rám. Támadás irányult Keresztúrra, ágyúval lőtték azt a barompiacot, ami mellett van a szülőházam¹. A barompiac tele volt muníciós szekérrel, magyar-német csapatokkal. Szerencsénk volt, mert ott volt a tanítóképző nagy épülete, annak védelmében voltunk, ugyanis a boldogfalvi hegyről lőtték át a román ágyúso, akik akkorra már átálltak. Emlékszem, hogy állandóan arra keltem föl, hogy ráztak, és közben szólt a sziréna. Fölkeltem és mondtam „megint jiadó van?”. Kellett menni éjszaka ki a szőlősbe, ahova ástak egy bunkert. Igen ám, de a szőlős megtámadható volt, nem volt ott semmi árnyékolás. Apám éppen vitt engem és

a bátyámat a hóna alatt, amikor lecsapódott egy jó nagy gránát, alighogy földre vetődött velünk. Elvitt vagy két láb kerítést, de mi megmenekültünk. Erre emlékszem, meg az azutáni vérhasra, s aztán jött a menekülés. Elindultunk Budapestre egy tehénszekérrel, egy ötven centis átmérőjű kerekessel megpakolva, mert „jönnek az oroszok”. Többen is voltunk, közeli barátok. Eljutottunk Medesérig. Ott egy háznál, amelyik éppen akkor épült, a pincerészbe beköltöztünk, ugyanis be kellett húzódnunk, mert olyan alacsonyan röpködtek a helikopterek. Nagypám otthon maradt a szülőházban, ő ott vészelte át ezt az egészet. Aztán végül visszamentünk Keresztúrra. A városban amíg eljutottunk a házunkig, az út teli volt szénapolyvával, amin feküdtek a katonák, ott laktak az úton, alig tudtunk haladni az úton. Emlékszem arra is, hogy végignéztam azt

Kiss László: Galamb, akril, vászon, 80x100 cm, 2016

a rengeteg orosz tankot, amelyik a házunk előtt elment.

L. I.: Mire emlékszik még ebből az időből?

K. L.: Hadi folyóiratokon nevelkedtem fel. A Signal nevű német hadi folyóirat magyar változatában színes oldalak is voltak. A magyarországi Futár járt nekünk, egy egész halommal volt belőle. Láttam benne, ahogy harcol a sisakos német katona, és volt benne rengeteg háborús rajz, ezrével nézhettem ilyeneket.

L. I.: Egyfajta spontán vizuális nevelést kaphatott ezekből a folyó-

iratokból, de volt-e Keresztúron olyan tanár, aki erre a pályára tudatosan elindította?

K. L.: Sokan mesélik az akkori időkből folyó tehetségkutató körutakat, de én nem emlékszem ilyesmire. Arra emlékszem, volt polgári rajzkör, amit két vénkisasszony tartott, s ott volt egy rajzversenyszerű dolog, amire készítettem egy rajzot, de nem sikerült, mert túl részletes volt. Házunk előtt ment a vonat, amit én állandóan láttam, s folyton rajzoltam az ismétlődő mozdonykerekeket. Egy barátom, Ughy István², aki nálam pár évvel

Kiss László: A fehérért, akril, vászon, 140x183 cm, 1999

nagyobb volt, a marosvásárhelyi művészeti iskolába járt, én pedig akkor még fémiparis akartam lenni Brassóban, mert a szomszédnak szép aranygombos uniformisa volt és oda járt – ilyen tévedésekben voltam... De aztán csak Vásárhelyre felvételiztem.

L. I.: Tehát valamelyest Ughy Istvánnak köszönhető, hogy hozott információkat a művészeti iskoláról?

K. L.: Igen, azt tudtam, hogy ő nagyon szépen rajzol, és beszéltünk is ilyen témákról. Mondtam neki: „István, én már mindent tudok rajzolni, de azt nem, ahogy a géppus-

ka, amikor lő, az miképpen reszket, azt te hogyan csinálnád?”

L. I.: Mindössze 13 éves volt, amikor jelentkezett Marosvásárhelyen a Művészeti Középiskolában, a szülei ebben támogatták?

K. L.: Igen, ők ezt jóindulatúan vették, szerették, sőt örültek annak, hogy a fiúk Marosvásárhelyre került.

L. I.: Kinek az útmutatására emlékszik vissza leginkább a marosvásárhelyi évekből?

K. L.: Marosvásárhely egy csodálatos város volt, ahol „uram”-nak neveztek engem, például ha bementem a borbélyhoz, így mondták:

„Uram, tessék helyet foglalni”. Most már fölismerhetetlen, nyoma sincs ezeknek a polgári dolgoknak. Nagy Pálra szívesen emlékszem, rendkívül értékesen tanított. Barabás István szintén. Volt ott is rajzverseny, nemzetközi, s tudom, hogy azt megnyertem. De nem volt nagy dobra verve, mert valamiért nem voltam szimpatikus az igazgatónak, voltak ott kevésbé tehetségesek, akiket felkarolt, én már ekkor éreztem, hogy mellékvágányra tolnak.

L. I.: 1958–1964 között tanult Kolozsváron. Az 56-os történések utáni időszakban talán egy csendesebb folyamat indult el... Adott volt egy valódi kulturális közeg, Bretter és köre, Angi István esztétával, Tamás Gáspár Miklós filozófussal, de ott volt a Donát-negyed műtermében alkotó közösség, szobrászok, festőművészek, grafikusok vagy iparművészek, akik Kolozsvár művészetiének történetében igencsak jelentős alkotókká váltak, köztük Vetró Artúr, Gergely István, Romul Ladea és Ana Lupaș, hogy csak néhányukat említsem. És ott volt Szervátiusz nyitott műterme, vagy a Ion Andreescu Művészeti Főiskola neves tanárai, mint Ciupe Aurel, Miklóssy Gábor, Bene József, Mohy Sándor, Abodi Nagy Béla, Kádár Tibor és mások, illetve Borghida István emlékeztető művészettörténet órái. Kikre és mire emlékszik Kolozsvárnak ebből az időszakából, mit jelentett önnek ez a kulturális közeg?

K. L.: Voltak számomra szimpatikus emberek, akikkel megbarátkoztam, mint például a keresztyúri származású Szécsi András, aki tanítóképzős volt. Ő meglepően jól rálátott arra, ami akkor a festőművészet volt. Kevés színnel, nagy ecsetvonásokkal alkotott rendkívül jó dolgokat. Balázs Imre csoda volt. Emlékszem, hogy Marosvécsen voltunk praktizálni az iskolából, és Nagy Pali, Balázs Imre és én, mint tanuló, festettük valamelyik nagy cserefát a kastély mögött. Palinak valami nem sikerült és eltörte mérgeiben az ecsetet, azt mondta, „úgy kell festeni, mint Balázs”. Mondta nekem, „tegyél oda egy okkert, oda, oda”, s a végén megállapította, „Na ezt a kis részt festette Kiss, a nagy részt Nagy”. Ciupe nem tanított, Kádár tanítását én csak a praktikán élveztem Békásban. Miklóssy harmadéven kezdett tanítani, azelőtt Harșia Teodor két évet volt festészet tanárom. Szobrászatot is tanultunk Löwitt Eggonnal. És ott volt Szervátiusz Jenő, akit rendkívül élveztünk, sőt a román hallgatók is nagyon szerették, mert elmondta például „Ai ai când am fost la Paris, a fost un néger asszony, ai ai, ce țâți a avut...” – ezt minden román tudta kívülről.

Borghida István művészettörténész egy rendkívül becsületes ember volt. Onnan tudom, hogy az államvizsga alatt olyan anyagot húztam ki, amit azelőtt átolvastam. Nem szabadon beszéltem,

Kiss László: A király ebédje, olaj, farost, 62x53 cm, 1980

hanem előre lejegyeztem mondan-
dóm, a mondatok kereké voltak,
nagyon jól ment, érdekes dolgokat
is mondtam. Erre Borghida azt
mondta, 9-es, a többiek keveseb-
bet akartak adni. Emlékszem jól a
diplomamunkák megvédésére. Ki
volt téve egy önarckép és egy kom-
pozíció. A diplomamunka román
szöveg volt, begépelve, bekötve. Ez
a szamosfalvi műteremben történt,
ahova most a szobrászat szak le-

költözött. Miközben várakoztunk,
kinyitottuk az ablakot, és behallat-
szott a Szabad Európa rádió szig-
nálja. Egy zavaróállomás volt az ab-
lak alatt. Kacagtam, s elgondoltam,
hogy ezek jól bezavarnak itt... Az-
tán hallgatóztunk az ajtónál is, hal-
lottuk, hogy Ciupe szidta Miklóssy
Gábort: „Te Gábor – mondta neki
–, ne hülyéskedj, hát ezek a gyere-
kek most mennek ki az életbe, nem
mindegy, hogy milyen helyet kap-

Márton Árpád és Kiss László a székelyudvarhelyi kiállításon

nak.” Mert Miklóssy azt mondta, ő 7-nél jobbat nem ad senkinek, mert elbázzák magukat. Így toltak ki egy egész osztállyal, az ő osztályával. Én ezért szerettem Borghidát, aki 9-est adott.

Földes Lászlóról arra emlékszem, amikor a tudományos szocializmusból feleltetett, azt mondta: „cincin felelet”, ez volt az 5-ös. Egyébként rendkívül nagy dohányos volt, felült a katedrára és

szívta egyiket a másik után. Mély rádiós hangja volt, és csudás dolgokat mondott. Leadta a szocialista realizmusnak a vázát, példákkal, mindennel úgy, hogy az ember lassan kezdte elhinni, hogy ez jó. És az utolsó pillanatban mondott egy gyanús mondatot, s azzal kiment. Akkor esett le a tantusz, hogy hát ez az egész egy humbug. S akkor futottunk utána, s mondtuk neki, „De tanár úr, akkor ez nem létezik, egy

Kiss László: Lengyelországolaj, akril, vászon, 78x100 cm, 1979
A székelykeresztúri Molnár István Múzeum gyűjteményéből

hülyeség”, mire ő: „Én nem mondtam ilyent”. Szóval ő mindig helyre tett. Bretterre csak úgy emlékszem, hogy már beteg volt. Miután végeztem, s felmentem Kolozsvárra, mindig akart beszélgetni, és beszélgettünk is pár órát.

L. I.: *A nemzetközi és a hazai képzőművészeti életből tudna-e mondani olyanokat, akik hatottak önre, művészetére?*

K. L.: Arra emlékszem, hogy a könyvtárosnőnk rendkívül szimpatikus és nagy tudású volt, aki simán ideadott azokból a könyvekből, albumokból is, ami akkor tiltva volt. Rám mindenekelőtt Picasso hatott,

meg Matisse, Chagall és Miro. Dalit nem szerettem, ma sem szeretem, nem plasztikai az ő problémája, semmi képépítkezés nincs benne, inkább filozofikus a szűrrealitása, ehhez meg szöveg, filozófia kell melléje vagy beléje.

L. I.: *Én például Paul Klee hatást érzek, ha ránézek a Lengyelország c. képére.*

K. L.: Lehet ezt is mondani, csak az a helyzet, hogy nekem megvolt a képlet rá, hogy ez ilyen legyen. Ha ebből Paul Klee lett, az az jelenti, hogy ő is valahol itt kapiskált, neki is volt egy ilyen képlete, ami által ilyen lett. De én

Kiss László: Szomszédolás, akril, farost, 40x50 cm, 2015

egyáltalán nem gondoltam akkor arra, hogy én Paul Klee-t akarok, én kiszámítottam valamit, megfestettem és így lett egy ilyen. Nem tudom hál' istennek, hogy kiére hasonlítanak a képeim.

L. I.: Kik voltak azok a pályatársak, akikkel később is alkotó kapcsolatban maradt?

K. L.: Együtt végeztem Márton Árpáddal, Plugor Sándorral, Csató Viktorral. Az utóbbit visszatartották az egyetemen tanítani, mert azt mondta, ő román, Ciato, holott Ughy-tól tudom, hogy csángók voltak. Volt egy érdekes figura, Pamfil Francois, szerkesztője volt a Secolul XX-nek, vele mindig a dzsesszről

kellett beszélni. És ott járt felettem pár évvel Bertalan István³ is, akivel az egyetemi évek után is megmaradt a jó kapcsolatunk.

L. I.: Brassóba kapott kinevezést. Három évet töltött ott, milyen emlékei maradtak a Cenk alatti városból?

K. L.: Ez egy elég jó kinevezésnek számított, hála Borghidának, mert hanem elküldtek volna egész messzire. A brassói évek alatt én Sepsiszentgyörgyön laktam a feleségemmel. Ingáztam, s ez olyan volt, hogy a berecki vonatot el kellett érni reggel, emiatt már 4 óra-kor kellett felkelni, ami kellemetlen volt. Amikor kitavaszodott, vállal-

tam, hogy biciklivel járok, ami napi 60-70 kilométer biciklizés volt. De csodálatos alakom lett tőle.

L. I.: *És ez a „metodista” feladat körében állt?*

K. L.: A „metodista” munka pedig úgy ment, hogy Brassó tartomány Kézdivásárhelytől Balázsfalváig tartott, ide tartozott Medgyes és Szeben is, és én az amatőr művészettel foglalkozó köröket felügyeltem. Voltak népművészeti iskolák, Kosztándi Jenő és Mattis-Teutsch János is egy ilyen iskolában tanított, én voltam az „inspektoruk”. Amikor mentem ezekre a helyekre, ők kellett nekem mutassák a forgatókönyvet, hogy miket tanítanak. A szebeni iskola elég nagy terjedelmű iskola volt, nekik szerveztem kiállítást is Brassóban, ahol elveszett egy festmény, nem tudtam visszaadni az alkotójának. Ezért levontak vagy 400 lejt a fizetésemből, ami óriási pénz volt akkoriban. Mondtam a román fiúnak, akié ez a festmény volt, adok neki képet helyette, de neki a pénz kellett. Volt ellenségeskedés is, de voltak segítőkész román emberek is, akik barátkoztak velem. A baj mindig akkor adódott, ha futballmeccs volt. Miután lezajlott a futballmeccs, másnap reggel mentem munkába, egyedüli magyar voltam az irodában, nekem hallgatni kellett ott. Ezek a dolgok rosszul ütöttek ki.

L. I.: *Művészkörökben kötött kapcsolatokat Brassóban?*

K. L.: Az akkori brassói Uniófőnök⁴ szárnyai alá akart venni, de csalódott bennem, mert nem voltam elég modern. Én Klárikának⁵ a portréjával álltam elé az első ilyen brassói kiállításon, s ő erre azt mondta, többet várt tőlem. Na gondoltam, csak várjál... Aztán ő két év múlva nyugatra szökött.

L. I.: *Végül sikerült hazakerülni, 1967-ben Székelykeresztúron elhelyezkedni, mondhatni nagyvárosból hazajött a kisvárosba. Milyen témák foglalkoztatták akkoriban?*

K. L.: A sok navétázás után két hónapra beírtak „koncentrá”-ra, katonai továbbképzésre. Ez egy ilyen hullám volt, bizonyos korszakot behívtak katonai kiképzésre. Aztán úgy volt, hogy adnak egy lakást Brassóban, a néptanács kellett volna kiutalja nekem, de az igazgató mégis másnak utalta ki. Mindezek után örömmel jöttem el Keresztúrra. És még sok más vizsgaszakszám dolog volt, ami miatt szívesen mentem inkább Keresztúrra, ahol üresedés volt. Kiss Zsigmond nevezetű rajztanár elment nyugdíjba az Unitárius Gimnázium folyományából, mert akkor már nem lehetett unitárius. De ez egy rendkívül jól ellátott gimnázium volt, komoly szertárakkal, jól felszerelt iskola. Könyvtár az Orbán Balázs hagyatékkal vasvillákkal dobálták teherautókra... Moldovából román emberek telefonáltak, hogy kódex

Kiss László: Egyszerű, akril, szita, vegyes technika, vászon, 90x70, 2017

van a küldeményben, s menjünk, vegyük ki onnan...

Engem akkoriban csak a kép foglalkoztatott. Már másodéves koromban elkezdtem színélmé-
lettel kapcsolatos feljegyzéseimet vezetni, ezekkel az elméleteimmel kísérleteztem a képeimen. Általában az első próba sikerült, a második már kevésbé. Ha megdőlt az elméletem, kerestem másik utat. Ezekről függetlenül egész jó dolgo-

kat festettem, például Miklóssynak nagyon tetszettek a portréim, bár ezek csak úgy mellékesen születtek. Édesanyámat és más ismerősöket festettem le.

L. I.: *Ipó László, Ughy István helyi képzőművészekkel milyen kapcsolatban volt?*

K. L.: Ipó Laci bácsi Keresztúron volt, de semmilyen kapcsolatban nem voltunk, mert ő nagyon titokzatos volt, zárta a műtermét.

Kiss László: Park, olaj, farost, 80x59,5 cm, 1974

A fiaival jó barátságban voltam. Egyetlen dologra emlékszem vele kapcsolatban: festett kint a katolikus templom előtt, valami tematikus dolgot. Emlékszem, hogy mindig valamilyen témát festett meg, például valamilyen irodalmi dolgot, amit én nem szerettem. S akkor mondta nekem, hogy „Látod fiam, ez a reflex”, s mutatott egy 10x5 cm-es falevelet és azon a reflex hogyan alakul. Mindig csodáltam,

ahogy meg tudja festeni a törött zománcot és a repedéses kannát, vagy egyéb ilyen részleteket. Megfigyeltem a marosvásárhelyi év végi tartományi kiállításokon is, ahova a tartományból begyűjtötték az alkotásokat, Ipó munkáit nézve úgy éreztem, hogy ez már nem az az út, nem az úgynevezett művészet, én sosem akartam ilyen részleteket megfesteni. Ughy akkoriban Szász-

régénbe volt kinevezve és Vásárhelyen lakott.

L. I.: *Keresztúri évei alatt rendszeresen részt vett Hargita megye akkoriban felélenkülő művészeti életében, tartományi és megyei tárlatok állandó kiállítója volt. Mennyire vonta el az alkotómunkától a rajztanári pálya?*

K. L.: A Hargita megyei tárlatokon mindig részt vettem. A tanári munka nem vont el, mert az alkotás olyan volt, mint egy komputer: tovább ment a fejemben az elmélet, s mindig azzal kapcsolatban adtam fel a témát a gyerekeknek (amíg volt művészeti oktatás, mert közben az is megszűnt, s csak műszaki rajz maradt), és mindig visszakaptam azt 30 példányban. Először addig beszéltem, amíg megértették, hogy miről van szó, hogy mit akarunk, s amikor elkészültek, kitettük a munkákat és megbeszéltük, melyik a legjobb, és miért. Elmondtam, hogy a színeket hogyan kell felvinni együtt vagy külön-külön. Keresztúron jártak a bukaresti magyar tévétől, felvételt készítettek az iskolában, s kérdezték az egyik gyermektől, hogy milyen a rajzóra, s azt mondta, hogy „olyan, mint a számtan, csak nehezebb”, amit én dicséretnek vettem.

L. I.: *Milyenek találta az akkori, hatvanas-hetvenes évekbeli Hargita megye művészeti életét, mit jelentett egy képzőművész hivatása akkoriban, elismerték-e a művészek munkáját?*

K. L.: Az én munkáimat elismerték, sőt, Gál András volt a főnök akkoriban, ő el is kérte a képeimet, mondta, hogy megveszi azokat. Ismertek, tudták, hogy mire vagyok jó, de nem voltam benne a brancsban, valahogy mindig mellékágon voltam. Ott volt Csíkban Sövér Elek is, vele jó barátok voltunk, amikor találkoztunk, a lényeg működött. A Lengyelországban készült három képemből a legjobb ott maradt Lengyelországban. Ez az volt, amelyiken két nő beszélget, s alattuk van egy zárt kosárkalitka, s benne egy madár, amit egy nagyon jól sikerült képemnek tartok. Ugyanott készült egy olyan, amelyiken a házak között repül egy galamb, és volt ez, amelyik itt ki van állítva⁶. Ezt a kettőt visszaküldték vonatral Lengyelorszából, s a galambost Sövérnek adtam ajándékba, mert kellett neki. Ez valahol ott kell legyen Gyergyóalfaluban.

Csíkszeredából mindig az utolsó pillanatban jött a hír, hogy van valami lehetőség. Például, hogy ott van a csíkszeredai mozi homlokzata, rajta egy 15-20x3 méteres pannóra versenypályázatot írtak ki. Amikor megtudtam, volt rá nekem két napom, hogy beküldjek egy tervet. Kartonra készítettem egy első változatot, de nem tetszett nekem. Rájöttem, hogy ezt arányokban másképp kell osztani, s akkor vettem az arany metszést. A hasonló részekre leírtam egy sámsort, beírtam a léptéknek megfelelő

számokat, így készült el a második változat, ami már tetszett nekem is. Azt mondtam, ha ennyi erő van ebben a kicsi matematikában, az nem véletlen. Megnyertem vele a pályázatot. És akkor vártam, hogy mondják, hogyan lesz kivitelezve, mert én grafittóban képzeltem el, több színű vakolattal. A moziról szólt ez a tervem. Volt egy felvevőgép rajta, ami vetítógép is lehetett, stilizált figurákkal dolgoztam. Aztán mondták, hogy sajnos nincs rá pénz. Nemrég megkaptam a fényképét, de jó lenne, ha megkaphatnám az eredeti tervet is, mert azt hiszem, a rosszabbik változat még megvan...

L. I.: *Még mire emlékszik ebből az időszakból?*

K. L.: Az iskola mellett minden lehetőséget megragadtam, például nekifogtam szitázni, amit már nem is tudom, kitől tanultam, talán Baász Imrével készítettem ilyesmit. Én Szárhegyen ismertem meg Baászt, aki akkoriban linómetszeteket készített. Összebarátkoztunk, van fényképem is vele, rajta Balázs, Baász és én, ott van Szécsi az öreg lantjával, aki reggel csezengett, hogy föl kell kelni.

L. I.: *És van néhány tehetséges tanítványa, akik továbbtanultak és képzőművészként folytatták a pályát. Kik ők, és mivel sikerült úgy ösztönözni őket, hogy az maradandó útmutatás legyen?*

K. L.: Székelyudvarhelyen csoportok alakultak, akik a művésze-

tekkel akartak foglalkozni. Itt volt Biró Gábor és Varga-Welther Júlia, akiket útbaigazítottam, irányt mutattam nekik. Voltam itt rajzkörön is vagy kétszer, tartottam előadást az absztrakt művészetről. Aztán később jöttem rá, amikor már Németországban voltam, hogy ha valaki valamit megtud valamiről, ha valamilyen egzakt formába tudja rendezni ezzel kapcsolatos tudását és az átadható, akkor nem kell ehhez óriási tehetség, akárből lehet művész. Csak egy pár dolgot meg kell tanulni, hogy hol húzódik a lényegnek a gerince. Hogy aztán millió változat van abból a gerincoszlopból. Például azt is mondom, hogy nyugodtan tegyetek ide festéket a hátam mögé, hogy melyik milyen, az nem érdekes. S itt ellentmondok a színelméleteimnek: csak mondjátok, hogy ez az első, ez meg a második, s én akkor festek egy jó képet, nem kell látni még azt sem, hogy milyen szín. A kép ott születik meg a síkban, a játékteret kell értékelni.

L. I.: *Váli József 1974-ben a „színek költője”-ként említi önt, akkoriban már kiforrott szín- és technika alkalmazása tükröződött műveiből. Néhány képe a mostani kiállításon is látható ebből az időszakból, mint például a Padlásos madonna kompozíciója. Úgy tűnik, nem annyira spontán, szembeötlő valóság kifejezésére törekedett, hanem inkább elgondolkodtatni*

Kiss László: Cukrászda, pasztell, papír, 60x70 cm, 1974
A székeskeresztúri Molnár István Múzeum gyűjteményéből

akart. Milyen képi és gondolati elemekből álltak össze kompozíciói?

K. L.: Németországban volt egy műkritikusom, aki az ottani első kiállításomkor azt írta, hogy ha akarnak valami szép színeset látni, akkor nézzék meg az én kiállításomat, mintha Válitól vette volna át... A gondolati elemek szerintem csak képi elemek, a gondolat tárgya is képi elem. Nem is gondolok másra, csak képre, nincs más. Aztán lehet egy lélektani sugallat, hogy ez szomorú, ez ilyen, ez olyan. Alkotás közben derül ki, hogy végül is mit is szeretnék, anélkül, hogy tudjak róla. Tehát valami belső indíttatás

lehet, de nem ez az elsődleges. Nem mondok ilyet, hogy én most festek egy szomorú képet vagy borús dolgot – ezt sosem tudom előre. Az elemek diktálnak. Amikor megszületik valami, egy vonal, vagy akármi, annak rögtön meg kell lássam a társát, ha megvan a társa, akkor tudom, hogy most kettőnként lépek tovább, és azt is tudom, hogy ebből mozgás kell legyen. Tehát egy optikai mozgást kell létrehozni ahhoz, hogy legyen élő, hogy legyen tartalma. De ez a tartalom plasztikai, sohasem egyéb. Aztán jönnek sugallatok, hogy ezt így tovább, ezt most vigyem át a sárgás-zöldbe vagy

Kiss László: Kelet, akril, vászon, 80x80 cm, 2017

hagyjam szürkén – ezek állandóan mozognak az emberben.

L. I.: *Érték-e korlátozások a hetvenes-nyolcvanas években kifejezésbeli szabadságában?*

K. L.: Természetesen az öncézúra az kellett. Nagyon nem szabadott sérteni a hivatalos vonalat. De azért mindig kiderült, hogy mivel foglalkozom, hogy ki jutott éppen eszembe. Hogy felidézem Karády emlékét a régi lapokból, vagy a király ebédjét. Mindig visszazökkennek valahova, olyan régi

múltba, amit a zene hatására felidézek éppen. Sajnos ma sincs vége ennek a világnak, mélységében hátrafelé halad.

L. I.: *Időközben alkalma adódott egy-egy alkotótáborba is eljutni itthon, illetve külföldön, Lengyelországban⁷. Milyen tapasztalatok érték a megszokott környezetből kimozdulva?*

K. L.: Sok táborban nem voltam. A lengyeleknél a nyelvtudással gond volt, mert pár orosz szó volt, amit megértet-

tek ők is. Szárhegyen voltam és Homoródszentmártonban. Általában kialakult egy kapcsolat két-három emberrel. Ott is, mint mindig van egy ilyen fék. Nem lehet kibontakozni, nem lehet elmondani valamit, mert nem érdekli senkit. Mindenki valamit csinál, külön vannak az emberek, nem alakul csoport. Badenben is voltam, ahol nyílt napokat szerveztek, meghívtuk egymást, hogy ott elmondunk egy pár dolgot, hogy éppen mit csinálunk. Például ezt a Sárga képet⁸ amikor festettem, akkor jött egy szobrász Badenből és azt mondta, hogy ez maga a csoda. De előtte elmondtam, hogy tulajdonképpen mi micsoda, hogy miért keletkeznek ezek a lyukak és mi a pozitív és mi a negatív fordulat. Ő türelmesen végighallgatta egyedül, a többi kint az udvaron mással volt elfoglalva.

L. I.: 1983-tól két évig a Székelykeresztúri Múzeum muzeológusa, a képzőművészeti gyűjtemény kezelője. Miért szakadt meg az oktatói pálya és muzeológusként milyen új kihívások vártak önre?

K. L.: Megszűnt az állásom: a rajztanári poszt. De érdekes, hogy nem mindenkinek szűnt meg... Volt még egy probléma: egyszer én az aligazgató ellen foglaltam állást, ami nem tetszett neki. Így az első rendeletet, miszerint megszűnik a rajztanári poszt, szó szerint vette, ha Ceaușescu elvtárs elhatározta, akkor ez így lesz, s mehetek. De ak-

kor azt mondták, hogy ők szereznek nekem állást. Akkor elkerültem a kultúra részlegre, ahol népművészeti dolgokkal kellett volna foglalkozzak. Onnan kerültem aztán a múzeumba, mint muzeológus. De a barátomnak, Márton Árpádnak nem szűnt meg a posztja, rajztanár maradt Csíkszeredában, a másik, Gáll András szintén rajztanár maradt, csak Kiss Lacinak kellett menni...

L. I.: *Még itthon több egyéni kiállítása volt, milyen volt ezeknek a fogadtatása?*

K. L.: Amire emlékszem, hogy akiknek a véleménye számított nekem, azok értékelték, elismerték, hogy ez egy jó festészet.

L. I.: *Mi volt a fő oka, ami miatt az elvándorlás mellett kellett döntenie?*

K. L.: A dossziémban folyamatosan gyűltek a bejegyzések. Útlevelet kértünk, s mikor indultunk nyugatra látogatóba, azt mondta Noémi lányom⁹, hogy „aztán legyenek okosak”.

L. I.: *Sikerült útlevelet szerezni, 1985-től Ausztriában él családjával, ahol szabadúszó festőművészként tevékenykedik, hosszú ideig Lőrincz Ágnes művészttárral dolgozott és állított ki. Mivel járt ez a váltás, és mi az, ami ott jobb és mi az, ami a leginkább hiányzik ott, és csakis itt van meg?*

K. L.: Jó volt addig, míg nagy álmokat szóhattunk, hogy Nyuga-

ton minden OK, de aztán kiderült, hogy nem éppen így van. Ott sem sokan értenek a művészethez. Az is kiderült, hogy nem kell meghunyászkodni Erdélyben, mert ha komolyan veszed a dolgokat, bizony óriási sikerekre lehet szert tenni. De ennek számos útvesztője van. Nyugaton is csoportok, érdekkörök és emeletek vannak. Márkos András¹⁰ mentem Németországba, akit már Gáll András is meglátogatott korábban, és megadta nekem is a címét. Megkerestem, s ő szervezte az első kiállításomat, ott lakhattam egy ideig nála.

L. I.: *Kiállított képei mélyen elgondolkodtató emberi dolgokat és jelenségeket fejeznek ki, amelyek már akár a hetvenes években is úgy kapcsolódtak az európai művészeti áramlatokhoz, hogy gyakorlatilag nem nagyon lehetett ott jelen. A dolgok és jelenségek belső életét, rezgéseit keresve, eljutott egy általános érvényű vizuális élmény megteremtéséhez. Kiforrott és itthon is elismert alkotóként érkezett Ausztriába, hogyan sikerült ott bekerülni művészi körökbe?*

K. L.: Mindig kell egy ismeretségi vonal. Varga-Werther Júlia tanítványom volt, aki férjhez ment egy osztrákhhoz. Ők hívtak meg 1985-ben, amikor kimentem. Átaluk ismertem meg aztán más művészeket. A badeni művészeti szövetség vezetőnője azt mondta, rendkívüli tehetség vagyok, s képet akart venni tőlem. Így megy

híre az embernek... Amikor később Németországban elmentem Márkoshoz, s elmondtam neki, hogy én egy nyomdában akarok dolgozni Ausztriában, mert kell a pénz a megélhetéshez, ő azt mondta, hogy tiszta hülye vagyok, hát a művészetből kell élni. Az első nagyobb kinti sikerem azon a kiállításon volt, amit ő szervezett Leonbergben, akkor eladtam 28 képet egyetlen kiállításon. Ám amikor mentem oda másodszor is, hogy kiállítsak, már azt mondták, nem lehet, mert akkor mit szólnak a helyiek... Aztán egy másik társaság révén eljutottam a Bertold Brecht házban levő kiállítóterbe, de mint kiderült, magyarokként ott is végesek a lehetőségek. Nagy a harc, és unalmas is.

L. I.: *És közben hazajár Székelykeresztúrra, volt kiállítása 2010-ben Székelyudvarhelyen, 2017-ben Sepsiszentgyörgyön, és most, 2023-ban újra itt, Székelyudvarhelyen a Képtárban. Gondolom, szívesen jön mindig haza...*

K. L.: Persze. Nem törekszem már arra, hogy kiállítsak, de ha meghívnak, jövök szívesen.

L. I.: *1981 augusztusában a Hargita újságban megjelent interjúban azt állítja: „Benyomásaim nagyobb része a látásból élt. A látás táplálja érzéseimet. A látvány nemkülönben. Ahogyan látok, az vagyok én. Amit látok, ezt a képen igyekszem rendezni.” Gondolom, ezzel kapcsolatos álláspontja megmaradt mind a mai napig, esetleg*

*kifejtené részleteiben is látásmé-
letét és alkotói hozzáállását?*

K. L.: Ez nem olyan egyszerű. Két lehetőség van, az egyik, amit el lehet mondani szavakkal, és a másik, amit meg nem. Ha mind- azt, amit kifejeznek a festmények, el lehetne mondani szavakkal, akkor nem volna érdemes festeni. Valahol itt van az én részem, hogy úgy alkossak, mint ahogy maga a Fennvaló teremti. Van egy mag, amire leredukálom azt, amit látok, és abból látszik meg a cél, ami felé megyek. Összeáll egy út, ami az én utam, a lehetőségeim útja, amiből látszik az is, hogy miért csináltam.

Az egyik dolog, ami nagyon fontos: az egyidejűség. Ez nem mindig adódik meg. Átsiklunk ezen, mint egy láthatatlan hártyán. Képzel- jünk el egy időtengelyt, s azon a most van idejét, az csak egy pillan- natig van, egy villanás, s már át is mentem rajta. Ugyanez a villanás van egy könyv befejezésekor, egy zenemű meghallgatásakor vagy egy színházi előadás megtekinté- sekor: megtörténik az egyidejűség: ez a villanás, ami alatt felfogtam, megértettem. A mű hatását le- gombolyíthatod, mint a cérnát a gomolyáról, ám az megint időben történik. Az építkezés alatt is telik az idő, s amikor megjelenik az a jelenség, amire törekedtem, az egy pillanatilag van csak. Ehhez kell az egyidejűség, a szimultaneitás, ha az nincs, akkor elveszítem ezt a lehe- tőséget, megsemmisül az egész. Ha

van, akkor összeáll az univerzum, vagyis a kép, ami én vagyok. Ha ez a villanás bejön, akkor vagyok, ha nem, akkor nem vagyok. És mindez egy pillantás munkája kell legyen. Ami engem illet: ennek a szerve- zése, hogyan akarom ezt elérni, milyen képlettel... Más és más uta- kat választok, ezekből az utakból a lényeg az, ahogy redukálódik. Újra és újra reflektálok rá és összeáll egy út: az alkotás, a teremtés lehetősé- gének útja. Ami a semmiből vagy egy téglatörmeléből, egy tollúból, akármiből összeállhat. A lényeg az, hogy igaz legyen, és váltsa ki ezt a villanást.

L. I.: *Több 2023-as dátu-
mozású képét láthatjuk itt a szé-
kelyudvarhelyi Képtárban meg-
nyíló kiállításán, 82 évesen is
töretlenül alkot. Mi maradt még,
amit vizuálisan megjelenítene és
honnán ennyi alkotó energia?*

K. L.: Nincsen más érdekes a világban, csak a művészet. Jártam Franciaországban, Olaszországban, Barcelonában, egy kicsit megmoz- dultam, ezek mind óriási támpon- tokat adtak ahhoz, hogy belássam, hogy van egy művészet, ami meg- fellebbezhetetlen, ami maga az Is- ten csodája, amiről én nem tudok beszélni – az vagy megszületik vagy pedig elmarad.

Lőrincz Ildikó
Székelyudvarhely

Jegyzetek

- 1 1944 szeptembere: a 6. német hadsereg Gradl-csoportja Székelykeresztúr térségében állt harcban a határt átlépő kisebb román harccsoportokkal. (in. Ravasz István: Erdély ismét hadszíntér 1944 • Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon. PETIT REAL Könyvkiadó, 2002)
- 2 Ughy István festőművész, grafikus, muzeológus Székelykeresztúron született 1938-ban. Tanulmányait a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola festészeti szakán végezte 1963-ban. Előbb tanár volt, majd az 1970-es évek elejétől a székelykeresztúri városi múzeum munkatársa. Múzeumszervezői, kiállításrendezői, grafikus feladatokat vállalt, elmélyülve néprajzi-régészeti témákban is. Jelentős szerepe volt a múzeumi képtár megteremtésében. Grafikus vállalkozásai rendszerint múzeumi témákkal párosultak. 1989-től családjával Magyarországon él. 1990-től a pápai gróf Esterházy Károly- és Tájékmúzeum munkatársa. A 70-es évek folyamán keletkezett olaj és tempera kompozíciói gyakran zenei témájúak (Bartók koncert), de mindig az emberi alak állt érdeklődésének középpontjában. Képeinek expresszív töltet ad erőteljes, súlyos színhatásokra épülő koloritja. A 80-as évek végén keletkezett kompozícióknak tematikája gyakran drámai, érzékenyen, nagy átéléssel ábrázol emberi sorstragédiákat.
- 3 Bertalan István festőművész, szobrász, építész Rákosdon született 1930-ban. 1962-ben végzett Kolozsváron a Képzőművészeti Főiskolán, majd Temesváron előbb öntődei technikusként dolgozott, majd a temesvári Művészeti Líceumban és 1974-től az Építészeti Egyetemen tanított. Alapítótágya a 111 csoportnak és a Sigmának, amely a 70-es évek elejétől folytat szisztematikus környezettervezői tevékenységet, amivel a romániai modern művészet központjává tette a várost. Munkái geometrikus térstruktúrák szervezésén és a tárgyi, valamint az élő környezetre való hatásra figyelő, folyamatosan dokumentált fejlesztésén alapszik. Az élővilággal való tudatos kölcsönhatás gyakorlata és az ennek kapcsán megélt lelki történések kihatással vannak az alkotói folyamatára, művészi struktúráinak építésére. Munkássága a konceptualista törekvések, sajátos bauhausi hagyományokra épülő válfajának tekinthető. Több művészeti csoport alapítója és tagja. Később Németországba emigrált. Kiállításai voltak Erdélyben és külföldön. 2012-ben visszatért Németországból, 2014-ben halt meg Temesváron (Artportal)
- 4 Boros Ludovic a Román Képzőművészek Szövetsége brassói fiókjának elnöke volt 1962–1968 között.
- 5 Kiss [Gödrí] Klára alapképzésében szintén képzőművész, a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban ismerkedtek meg.
- 6 Lengyelország, 1979, olaj, akril, vászon, 78x100 cm, a székelykeresztúri Molnár István Múzeum gyűjteményéből.
- 7 1979-ben egy hónapig Lengyelországban volt alkotótáborban.
- 8 Sárga kép, 1999, akril, vászon.
- 9 Kiss Noémi 1969-ben született Székelykeresztúron. A Bécsi Műszaki Egyetemen szerzett építészmérnöki diplomát, majd a Bécsi Bölcsészettudományi Egyetem filozófia szakán is diplomázott. 2011-ben megalapította a bécsi WIENER FETZEN divatmárkát. 2011-2013 között a KISS THE REICHL művész-duóként működtek együtt. 2013 óta önálló alkotóként dolgozik a művészet, a design és az építészet kapcsolódási pontján. Különböző anyagokkal kísérletezik. A régi perzsaszőnyegeket reinkarnálja és új, meglepő formákká alakítja, új funkciókat és szerkezeteket valósít meg velük. A díszekkel és mintákkal ellátott szőnyeg erős szimbolikája érvényesül alkotásain.
- 10 Márkos András grafikus Csíkszeredában született 1950-ben. Kolozsvárott, a Képzőművészeti Főiskolán 1973-ban szerzett diplomát. Csíkszeredában formatervezőként dolgozott, majd a múzeum középkori egyházművészeti referense volt (1976-1978). Sepsiszentgyörgyön a Magyar Állami Színház díszlettervezője 1978-1980 között. 1981-től Németországban él.

ELHALLGATVA, ELFELEDVE, JELTELEN SÍRBAN PIHENVE

Dancs Mária emlékezete

Dancs Mária nagy útra készült 1883, vagy talán 1884 nyarán. Átalvetőbe rendezgette csekélyke holmiját, ezentúl el kell tartania magát, gondoskodnia kell megélhetéséről, nem szorulhat senkire, mert nincs már senkije. Hallotta, hogy a hegyeken túl, a Román Királyság fővárosában munkát lehet találni, ha az ember ügyes, dolgos, megbecsüli magát. Így beszélték Kőrösön azok, akik már megjárták Bukarestet, dolgoztak pár évet odaát, s most keresményükkel kicsi földet is vehettek idehaza. Kőrösről beszélünk még ekkor, a későbbi Csomakőrösről, hiszen az még ezután lesz, mikor a falu 1904-ben nagy szülöttének, Kőrösi Csoma Sándornak az emlékére felveszi a Csomakőrös nevet. Ismerős leányok, helybéli legények dolgoznak a messzi román városban, szekeresek, szolgalegények lovak mellett, inasok, még szakmát is ellesnek mesterek mellett, a lányok meg szolgálók, dajkák, úri házaknál cselédek, gyűjtögetik a hozományra valójukat, álmodoznak a hazatérésről. Nagy szerencse kell ahhoz, hogy magyar házakhoz is elszegőd-hessenek.

Bevándorló magyarok nagyobb számban 1850 után érkeznek Bukarestbe (a bevándorlásnak részben gazdasági, részben, 1849 után

vagyunk, politikai okai voltak), főleg értelmiségiek, műépítészek, orvosok, gyógyszerészek, nekik köszönhetően pár év múlva már virágzó magyar társasági élet volt a még ekkor igen balkánias városban. Mikor már számottevő magyarság élt a fővárosban, a rendőrpáncs-nok kötelezővé tette az idegenek bejelentését, ez a rendelet azután még hosszú ideig érvényben volt. De ki tartotta számon név szerint az Erdélyből bevándorolt munkát keresőket, akik másoknál álltak szolgálatban? Így aztán ne is keressük Dancs Mária nyomát valamiféle lajstromban.

Bukarest (az „öröm városa”, szó-játék, öröm románul bucurie, utalás a főváros nevére alaki hasonlóság alapján) kezdetben vajon mit jelentett a fiatal lánynak, több szorongást, alkalmazkodási kényszert? Örömet aligha. A város ekkoriban zajos hangyaboly volt, az üzletek estig tartottak nyitva, az árusok nagy hangon kínálták portékáikat, a kintornások éneke keveredett a nemzeti gárda sípjainak, trombitáinak hangjával, katonák masíroztak fel s alá, konflisok trappoltak utasikkal, fuvarosok kiabáltak, marhacsordák lomhán túrték a hajcsárok ostorcsapásait. Vasárnaponként a város cselédei és az iparosok összegyűltek a közkedvelt Cişmigiú

1. kép. Nicolae Grigorescu: Maria Danciu (Dáncs, vagy Dancu)
Nicolae Grigorescu felesége, festmény, évszám nélkül

parkban, iparos legények kerülgettek a lányokat, de kalandra vágyó katonák is itt találtak társaságra. A magyar cselédek vasárnaponként a Szent György téren gyűltek össze inkább, közel a Barația templomhoz. Ez időben még az elején vagyunk a „Regátba” beáramló magyar munkaerő jelenlétének a fejlődő Bukarestben, de már ekkor igyekszik a jelen levő református

és római katolikus egyház nemzeti és felekezeti közösséggé formálni a már ott élő magyarokat. Ha tanult is Dancs Mária némi történelmet az iskolában, bizonyára elfelejtette, hogy a bukaresti magyarok református egyházát régen a híres Bercsenyi Miklós kuruc generális ott letelepedett katonái alapították. A város Berceni negyede bizony a magyar generális nevét őrzi. Mária

Bukarestről annyit tudott, hogy ott lakik a románok királya, az 1866 után megkoronázott, német anyanyelvű I. Károly.

Mária tehát útra készülődött, szomorú szívvel és félelemmel, még elbúcsúznia se volt kitől, szülei már nem éltek. Édesapja, Dancs Gábor 1875-ben halt meg, ekkor Mária csak tíz éves volt, édesanyja, Ördög Zsuzsanna alig egy éve, 1883-ban. A székely kisnemes eredetű család semmilyen birtokkal nem rendelkezett, az egymás után született gyermekeket nehezen tudták eltartani. Sorban haltak meg kisgyermekként a Mária testvérei, Gábor, Rozália, a felnőtt kort csak Mária és Ráchel és a féltestvérük, Lizi érte meg. Itt állt Mária egyedül, tizennyolc évesen, és indult, hogy szolgálatba álljon valamelyik gazdag bojár vagy polgár házában. A nyelvet, melyet Bukarestben beszélnek, ő nem ismerte, románul honnan is tudott volna, hiszen faluját se igen hagyta el eddigi életében. Csak azt tudta, ha dolgoz, szorgalmas, becsületes, ahogy eddig is, akkor nem érheti baj. Kicsi pénzecskéjét kendőbe kötötte, Sepsiszentgyörgyig talán gyalog is elindult volna, ha nem akad egy vásároló szekér, mely egészen az állomásig vitte. Vonat volt már Brassóig, beszélt olyanokkal, akik ültek már rajta, szerencse, hogy már 1881-ben megépült a sín egészen a szászok városáig, ahol eddig még nem is járt. És onnan hogyan tovább? Jó emberek mondták

neki, hogy lehet tovább is, egészen Predealig vonattal utazni, ott van a határ Magyarország és az ismeretlen Románia között. Alighanem a kicsi pénzecskéje is elfogy addig, vonatra már nem futja, talán székérre. De nem szokott ő idegenekkel szóba állni, Kőrösön mindenkit ismert, de kint, a nagyvilágban! Istenem, mi lesz velem idegenben, sóhajtozik. A brassói állomáson megtudta, hogy bizony van tovább vonat, már 1879-től közlekedik Sinaia, Câmpina, Ploiești után Bukarestbe. Riadozik szegény, mind messzebbre kerül szülőföldjétől, az ismerős tájtól, idegenek veszik körül, idegen nyelven beszélnek. Mennie kell, hűgától, nővérétől elszakadni, talán soha nem is tér vissza, mi lesz a sorsa.

Ez időben éppen Bukarestben élt az ismert festő, Nicolae Grigorescu. Hosszabb európai tartózkodás, bécsi, párizsi alkotó évek, utak után érkezett haza nyugodt otthonra vágyva, szemét, meggyengült látását is gyógyítani akarta. Az agglegény festő házába személyzetet keres, ide szerzi be valaki jóakárója Máriát. A festőnek nincsenek nagy igényei, bár világot járt ember, franciául, németül beszél, elegánsan, a kor divatja szerint öltözik, de életmódja szerény, csak a festés érdekli. Grigorescu 1838. május 15-én született egy dél-romániai kis faluban, Pitaruban. A nagyon szegény paraszt családban ő volt a sok gyerek között a hatodik. Apja korán

meghalt, az anya, Ruxandra kicsi gyermekeivel Bukarestbe költözött nővéréhez, ott keresett megélhetést. Bukarest külvárosban, a Téglásoknak nevezett negyedben (Mahalaua Cărmădarilor) telepedtek le. Sok év múlva barátja, Al. Vlahuța megírja a festő életrajzát, idézi Grigorescu önvallomását: *„Anyánk varrással tartott el bennünket, a nővéreim is varrni kezdtek, egyik nagyobb bátyám anyám rokonához állt be, aki templomban dolgozott az ikonfestő mellett segédként. Én ott láttam hatéves koromban ikonokat, nagyon tetszetek”*. Tízévesen 1848-ban Anton Chledek ikonfestő inasa lett, moldvai kolostorok festésénél segédkezett. Amikor, 1857-ben, festőtanulónak Itáliába jelentkezett, bizonyítványok hiányában elutasították, M. Kogălniceanu fedezte fel, ő segítette, hogy külföldön festészetet tanulhasson. Ruxandra gyermekei korán dolgozni kezdtek, iskolát keveset jártak, a híressé vált fia, Nicolae külföldön tanulhatott felismert tehetségének köszönhetően, műveltségét nem egyetemeken, hanem autodidakta módon szerezte. Hozzá érkezik Dancs Mária munkát keresve, hogy szolgálatába álljon.

A kor szokásaival ellentétben a festő magánéletére a diszkréción volt jellemző, a társaság nem pillanthatott be a műzsákhoz, modellekhez főződő kapcsolatába. Bár Grigorescu portréi között sok a férfi tanulmány, úgy tűnik, hogy kedvenc modelljei mégis a nők voltak,

észrevette lényükben a költészetet, tekintetükben az álmodozást, a várakozást, a titkot. Dancs Máriát sokáig nézte, tudta, hogy megtalálta a legszebb modellt, akit valaha látott: az ifjúság állott előtte minden szépségével. Mária nem tudja még, hogy gyönyörű arcát, finom megjelenését, lényét adja modellként a festőnek, hagyja, hogy jelmezekbe öltöztesse, hogy akár pásztorfiúként is megörökítse, vagy tulipános ládája előtt büszke parasztlányként ábrázolja, varrogató fiatal nőként, kint a természetben virágok között álmodozva, ezek mind, mind az ő arcai lesznek mindörökre. Mária szép arca, finom vonásai, jellegzetes törékeny álla, kicsi keze, az ifjúság szépsége sugárzik ezekről a képekről, alkotójának rajongása nemkülönben. A festő se tudja még, az idősödő férfi, hogy az a nő áll előtte, aki élete hátralevő éveiben mellette lesz, szereti, fiút szül neki, gondoskodással veszi körül, betegségében ápolja, mellette lesz a sírig. A barátok, Al. Vlahuța, Al. Odobescu, V. Alexandri, M. Kogălniceanu, I. L. Caragiale, akik házában megfordulnak, majd megsejtik a titkot, később már tudnak is a kapcsolatról, háziasszonyként ismerik meg a festő otthonában jelen levő Máriát, talán a festőre való tekintettel még kedvesek is hozzá, mégis... Nem tartják maguk közül valónak, paraszti diszkréciónak nevezik Mária vele született tartózkodását, szerénységét. Mária tudatában van

2. kép Nicolae Grigorescu: Gheorghita írni tanul, rajz, Posada, 1889

helyzetének, háttérbe húzódva él a férfi mellett, akit szeret a huszonhét év korkülönbőség ellenére.

Nem tudjuk, hogyan telnek a következő évek. A festő egyre sikeresebb lett, sokat utazott, kiállításokon képei hírnevet szereztek neki. 1886-ban Párizsban megnyitotta első önálló kiállítását, egyben műkereskedését a Boulevard des Italiens-en, a Martin teremben, mely az impresszionista festők kedvenc kiállítóterme is volt. A látogatók tolongtak, nagy volt a siker, mindenki a román festő rendkívüli eredetiségét, ritka virtuozitását emlegette, a sajtó is melegen üdvözölte Grigorescut. Ám a sikerek ellenére, barátai, rajongói legnagyobb csodálkozására még a kiállítás bezárása előtt vásznait hirtelen összecsomagolta, bőröndjeivel vonatra szállt, és meg sem állt

Bukarestig. Talán a gyökértelenség érzete, talán az ismert tájak utáni vágyakozás, vagy valami más van a hirtelen elhatározás mögött? Bukarestben az állomáson a jó barát, Al. Vlahuța várta, de a festő éppen csak köszöntötte, felöltőjét vállára vetve konflis után kiáltott és elviharzott. Hova, miért olyan sietős? Csak egy dolog lehetett ennyire fontos a férfi számára: hírt kapott, hogy fia született, apa lett. Megszületett Nicolae Grigorescu és Dancs Mária fia, Gheorghe Grigorescu. Őt látjuk három évesen, 1889-ben egy ceruzarajzon, rajta: Gheorghita, Posada, 1889. Grigorescu – a festő kézírásával.

Új élet kezdődött a hármuk számára, Grigorescunak immár családja volt. A fárasztó, zajos bukaresti élet után a festő nyugalomra, csendre vágyott, fiának akart

örülni, nevelni akarta, tanítani. 1887-ben Posadara költöztek a fővárosból, hegyek, erdők közelébe a Prahova völgyébe. Posada megerősített vám volt akkoriban Komarnik és Sinaia között, ahol őrszem figyelte a hegyen átkelőket a közeli Predeal felől, az Osztrák–Magyar Monarchia és a királyi Románia között. Itt élt Dancs Mária kisfiával és kedvesével, akihez életét kötötte. A festő keveset dolgozott, járta a természetet, vázlatokat készített, de a vidék klímáját nehezen bírta, látása tovább romlott, pedig már 1884-ben is ezért kereste fel a leghíresebb professzort Párizsban, de javulás nem mutatkozott. Mária mindent elkövetett, hogy kényelmes otthont teremtsen a korábban sokat vándorolt, otthontalan festőnek.

1891-ben Câmpinara költöztek, a mediterrán klímájú kisvárosba, mely Bukaresthez is közelebb van, fürdőjében talán enyhülést lel Grigorescu is romló egészségére. A brassói úton megvásárolták a szekerek régi pihenőházát, melyből a festő műtermet varázsolt szinte a saját kezével, mindössze egy kőműves segéd közreműködésével. Aztán 1904-ben házat is épített saját tervei alapján, igazi otthont, melyben a földszinten műtermet is berendezett, itt saját házi múzeumában állította ki művészi gyűjteményét. A sors azonban nem engedte, hogy megnyugodjon új otthonában, többször fellépő tüdőgyulladás gyengítette szervezetét, Mária min-

den gondoskodása ellenére egyre betegebb lett. Bukarestbe már alig járt át, ő lett barátai szemében a „Câmpinai Robinson”, érezte, hogy művészi terveit már nem valósíthatja meg. Vendégei csodálták gazdag műgyűjteményét, képei rajongókat vonzottak, íróbarátai gyakran vendégeskedtek házában. Később, a festő halála után írnak is ezekről az élményekről anélkül, hogy a ház asszonyának, Gheorghe anyjának, a festő élettársának, Dancs Máriának a nevét egyszer is megemlítenék. Valószínű, hogy Mária a társasági életben nem vett részt, gondoskodott jó háziasszonyként a vendégek ellátásáról, de távol maradt a társaságtól. Bizonyára a román nyelvet sem beszélte hibátlanul, irodalmi, művészeti kérdésekben nem lehetett járatos. Vagy talán megérezte, hogy egyszerű származása miatt a társaság nem fogadja be, a családban elfoglalt helye sem volt világos, a közvélemény tudta, hogy a festő nem házasságban volt.

A Grigorescunál megfordulók, barátai sem nemesi családok tagjai voltak, a jó barát, Al. Vlahuța szegény parasztcsaládból származott, B. Șt. Delavrancea Bukarest egyik külvárosában (r. mahala) született, apja pásztor volt, I. L. Caragiale szülei vándorszínészek voltak. Igaz, mindnyájan, Grigorescuvall egyetemben tehetségük révén felemelkedtek, koruk ismert íróivá váltak, nem hihetjük, hogy Máriát származása miatt lenézték volna.

3. kép Nicolae Grigorescu: Maria Dancu a festő felesége, festmény, é. n.

Vagy talán anyanyelve, vallása volt az elutasítás oka? Sejtethünk bármit, ezekre a kérdésekre válaszolni ma már nem tudunk. Nem tudjuk azt sem, hogyan teltek Máriának câmpinai évei, kikkel tartott kapcsolatot, ellátogatott-e az elhagyott Csomakőrösre, elvitte-e fiát szülőföldjére, megtanította-e anyjának nyelvére, levelezett-e testvéreivel. Anyagiakban nem szenvedett hiányt, a festő képeit gazdag emberek

vásárolták meg. A gyakran betegeskedő festő fiának mondta: „*Mire jó már, hogy van miből megélnem, de már nincs egészségem*”.

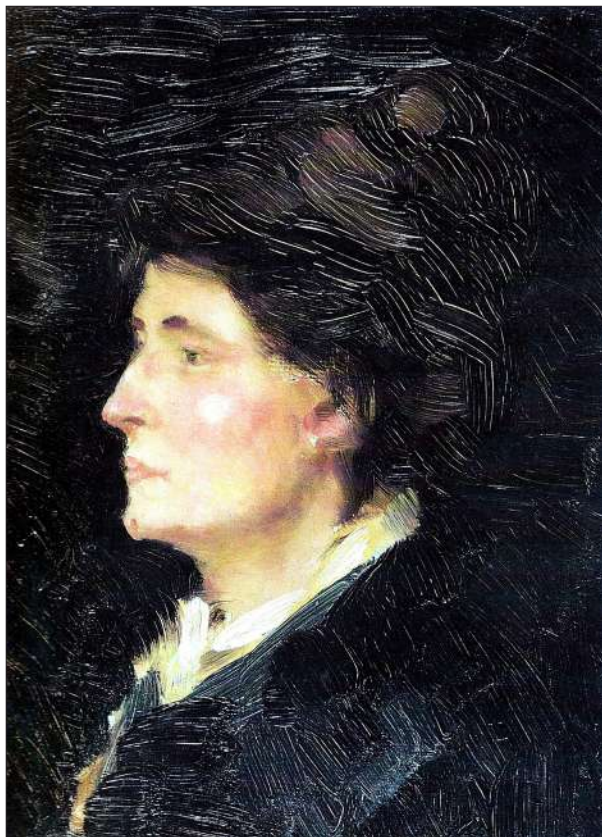
1907 nyarán harmadik tüdőgyulladásra már végzetesnek bizonyult. Orvosa és közeli bizalmasa, barátja, dr. Constantin Istrati kiadatlan naplójából, visszaemlékezéseiből tudjuk, hogyan teltek a festő utolsó napjai, órái, milyen gondolatok foglalkoztatták, hogyan akart

4. kép Maria Danciu, Nicolae Grigorescu felesége, fénykép, é. n.

fiáról és Máriáról gondoskodni. „Grigorescutól jövök, cianotikus, nehezen lélegzik, nehezen és lassan beszél. Ploieștiről kihozatta az ügyészt, mert végrendelkezni akar, korábbi testamentumát kiegészíteni. Mondta nekem, hogy meg akar nőszülni, és törvényesíteni a fiát. Legyél a násznagyom, mondta. Vidám volt, mosolygott. Mondtam, hogy az engedélyekhez 6-8 nap kell, remélem, addig jobban lesz.

Ám nem ártana, ha az ügyésszel is közölné házassági szándékát. Kérte, hogy mindezt én foglaljam írásba, ő aláírja. Ez meg is történt. Nővéreinek életjáradékot hagyott, fivérének pénzt, Máriának és fiának nagyobb összeget, de gondolt a tehetséges festő diákok támogatására is. Még temetéséről is rendelkezett: nem kívánta a halottas kocsit, parasztszekéren vigyék koporsóját. Tanácsomra néhány

5. kép Nicolae Grigorescu: Maria Danciu, festmény, é. n.

festményét különböző román múzeumokra hagyta.” Majd folytatja július 21-i feljegyzést: „Grigorescu nincs többé. Reggel megkezdődött az agónia, kérték, hozzak papot, aki lelki vigaszt nyújt. Hideg bal kezét felesége melegítette, tekintetét utolsó, befejezetlen képére függesztette. 4 óra 10 perckor lélegzett utoljára”. Nicolae Petrașcu 1930-ban írt monográfiájában egészíti ki dr. Istrati visszaemlékezését:

„Grigorescu ott feküdt egyszerű koporsóban a műteremben, gyermekének anyja feketébe öltözve szomorú arccal mondta el a festő életének utolsó perceit. Szabályos arcú, sötétbarna hajú, fekete szemű asszony, kezei kicsik, a festő képei-
nek egyik-másik alakjára emlékeztetett, főleg a Tavasz (Primavara) modelljére, a parasztlányra. Kérdésemre nehezen válaszolt, fájdalmas hangon szólt, fejét az ajtófél-

6. kép Nicolae Grigorescu: Maria Danciu, a festő felesége, rajz, é. n.

fához támasztotta... Egy nappal halála előtt hívatta dr. Istratit, és kérte, hogy segítsen, szeretne özszeesküdni az asszonnyal, akivel tizennyolc évet élt együtt.”

A festő életének egyik utolsó tanúja tévedett, Dancs Mária nem tizennyolc évet, hanem legalább huszonkét évet élt együtt Grigorescuval, hiszen gyermekük 1886-ban született, és Mária minden valószínűség szerint 1883-tól, de legkésőbb 1885-től a festő házában élt.

A ház, melyben Grigorescu utolsó éveit élte, 1904-ben épült, annak

a szerény háznak a helyén, melybe 1891-től a festő családjával lakott. A szép új ház 1918-ban leégett, a személyes tárgyakat, képeket sikerült kimenteni. Gheorghe Grigorescu újjáépítette apja házát az előző hasonmásaként. Ma ebben az épületben működik Câmpinán a Nicolae Grigorescu Emlékmúzeum. *„Itt élt együtt feleségével, Maria Danciuval a festő”* – mondja egy interjúban Liliana Marin muzeológus. *„18 évet élt Maria Danciuval, de nem voltak házasságok, csak halála előtt egy nappal legalizálta kapcsolatukat, hogy Mária és fia legyenek az örö-*

kösei.” Tegyük hozzá, hogy a házasságlevél mindmáig nem került elő, a câmpinai ortodox templom iratai más templomokéval egyetemben egy moldvai kolostor irattárába kerültek, talán nem is kutathatók. A házasságkötés szándékát viszont a festő az ügyésznek átadott testamentumban megerősítette, minden bizonnyal utóbb ezt fogadták el törvényesnek.

A Grigorescuról 2009-ben kiadott monográfiában Máriáról készült két portré alatt is ez áll: *A művész felesége, A művész feleségének portréja*, mindkettő évszám nélküli. Ám az elsőről a fiatal Dancs Mária tekint ránk, haját ugyanolyan módon megkötött fehér kendő takarja, mint a *Varrás közben* (Cosând) ábrázolt fiatal lányon látható (szintén évszám nélküli). Ugyanebben a monográfiában olvassuk: „*Grigorescu 1907-ben a halálos ágyán elhatározza, hogy legalizálja kapcsolatukat Maria Danciuval, törvényesítve együttélésüket, azért, hogy az asszony kapja meg a neki járó megbecsülést akkor is, amikor már a festő nem lesz életben. Egyes források szerint a törvényesítés az utolsó percben történt meg, mások szerint másnapra halasztották, ám ekkor már túl késő volt. Ránk maradt azonban, mint egy néma vallomás ennek a kapcsolatnak a mély elkötelezettsége, melyet a portrék, a rajzok őriznek, megörökítve egy szelíd és tiszta arcot, mely csak a természetben, a vidéken élő emberek sajátja.*”

Dancs Mária további életéről semmit nem tudunk. Fia kezdetben apjától tanult rajzolni, majd Bukarestben képzőművészeti tanulmányokat folytatott Jean Stariadi festő irányítása alatt. Feleségül vette apja barátjának, Al. Vlahuțának a leányát, Ana Vlahuțát, négy gyermekük született. Nem lett belőle híres festő, apja zsenialitásának benne nem volt nyoma. Câmpinán élt, kerámiával foglalkozott, csempéket tervezett, ő építtette át apja házát 1954-ben múzeummá. Gyermekai Nicolae Gheorghe Grigorescu, Dinu Gheorghe Grigorescu (művészeti akadémiát végzett Párizsban, ott is élt), Niculina Gheorghe Grigorescu (1920–1986) Bukarestben tanult, rajztanár lett Câmpinán, 1954 és 62 között ő volt a Grigorescu múzeum igazgatója, férje, Gh. Stanciu a városról írott monográfiájában adta ki Istrati doktor néhány emlékfoszlányát Grigorescuról. Ruxandra Gheorghe Grigorescu építész volt, 1982-ben férjével elhagyták Romániát, Párizsban telepedtek le. (Ana Vlahuță Grigorescu, a festő menyecske szintén Párizsban fejezte be életét 1989-ben.)

Nem tudjuk, Dancs Mária együtt élt-e fia családjával, megélte-e unokái megszületését, halálának évét sem ismerjük. Nem tudjuk, hogy megmaradt-e református hitén, vagy a körülményei hatására áttért az ortodox egyházhoz. Azt azonban tudjuk, hogy unokái ismerték származását, tudták, hogy magyar,

hogy Csomakőrösön született, mely az ő idejünkben már Kovászna megye volt. 1997 augusztusában Párizsból hazalátogatott Dinu Gheorghe Grigorescu, és húgával, Ruxandrával, valamint sógorával ellátogattak Csomakőrösre, felkeresték Bíró Sándor református tiszteletest, és kérték, hogy az egyházi anyakönyvbe betekinthesse nek. Megtalálták, amit kerestek, nagyanyjuk adatait: Dancs Mária, született 1865. december 20-án, szülei Dancs Gábor és Ördög Zsuzsanna, megkereszteltetett a református hitben. Testvérei... Az adatok birtokában Remus Nicolaescuhoz fordultak további információkért. Nicolaescu a Román Akadémia „G. Oprescu” Művészeti Intézet igazgatója volt. Nem tudjuk, mit tudott eddig is a legnagyobb román festő feleségének, műzsájának származásáról, a hozzáférhető monográfiák erről egy szót sem ejtettek, ő is bizonyosságot akart, mielőtt minderről nyilatkozna. Megkérte tehát a csomakőrösi tiszteletes úrtól Dancs Mária adatait, kiegészítve néhány érdekes kívánsággal: milyen vallásúak voltak a szülők, tudtak-e írni, volt-e vagyonuk, mivel foglalkoztak, Mária meg volt-e keresztelve, és ha igen, melyik templomban. Hozzátette, hogy egy dolgozatot óhajt írni erről a témáról, az adatokra azért van szüksége. A derék lelkész bizonyára válaszolt neki, ám vagy nem írta meg az igazgató úr a dolgozatot, vagy a câmpinai múzeumhoz nem jutott el

a híre, és nem olvasták, ugyanis a látogatóknak tartott tárlatvezetésben semmi sem hangzik el Dancs Máriáról, származásáról, szülőföldjéről, anyanyelvéről, leszármazottairól, Párizsban élt unokáiról. E sorok írója néhány év időközzel kétszer látogatott Câmpinára, kétszer kereste fel a Grigorescu múzeumot, kétszer tette fel a festő műzsájára vonatkozó kérdéseit, kétszer kapott nemleges választ. A festő élettársának, mondjuk bátran feleségének, fia anyjának személyét ma is teljes homály fedi. Nem is beszélve Mária nevééről, hiszen őt Dancs Mária néven anyakönyvezték, ezt a nevet pedig egyetlen monográfiában sem találjuk leírva, ha említik, akkor Maria Danciu néven szerepel. Maga Grigorescu egy Máriának ajánlott rajzában ezt írta *Maria Danci*-nak ennek a kiejtése így hangzik: Dancs. Tehát ő fonetikusán írta a magyar nevet, Vlahuța pedig, a barátjáról szóló monográfiájában, le sem írja Mária nevét egyik formában sem.

A már említett Câmpinaról szóló monográfiában olvassuk (Gheorghe Stanciu munkája), hogy a város híres festőjének emlékét hűen ápolja, nyughelye a városi temetőben, a Bobâlna utcában van, sírhelyét ma is sokan látogatják. E sorok írója úgy véli, hogy bizonyára felteszik a kérdést: kit rejt a harmadik, névtelen, jelöletlen sír? A hármassíregyüttes közepén a festő nyughelye látható, rajta neve és születésének, halálának éve. Mellette balra fiáé, rajta

szintén a két dátum: 1886-1955. De kit rejt a harmadik nyughely? Ki lehetett még ide eltemetve? Miért kell személyét, nevét rejtegetni? Az ortodox egyház a halottak napját nem ünnepli, de szokás Câmpinán, tudjuk meg Stanciu úr írásából, hogy húsvétkor ellátogatnak a temetőbe, megemlékeznek halottaikról, virágot visznek. Mit gondolnak a kegyelettel emlékezők, kinek a sírjára teszik le virágaikat? Megannyi kérdés, melyekre nincs válasz.

Ha Dancs Mária nevét nem, arcát, alakját, sugárzó szépségét, fiatalságát, tekintetéből áradó lelki gazdagságát megőrizték a legna-

gyobb román festő halhatatlan alkotásai, melyek előtt sok százezren álltak és állnak találgatva, ki lehetett a festő múzsája, ki lehetett ez a lelkének oly kedves nő. Máriát így őrzi számunkra a művészet ma is.

Fenti írás hipotéziseket és tényeket egyaránt tartalmaz, dr. Nagy Lajos forrásként felhasznált két írásának továbbgondolása Dancs Mária elképzelt életéről.

**Serdült Benke Éva
Paks**

Irodalom

- Dr. Nagy Lajos: Ki volt Nicolae Grigorescu titokzatos modellje, élettársa, felesége? In Székelyföld, 2014. október
- Dr. Nagy Lajos: Nagy román festőművész a csomakőrösi családfán. In Háromszék, 2014. október 4.
- Viața si opera lui Grigorescu. Colecția pictori de geniu. Monitorul Oficial, Bucuresti, 2009. Editura Adevărul Holding
- Vasile Draguți, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Maria Mihalache: Pictura românească in imagini. Editura Meridiane Bucuresti 1970
- Hencz Hilda: A magyar Bukarest; Gáll Ervin A „magyar” Bukarest, avagy bukaresti magyarok. In Székelyföld, 2014. június
- Dr. Constantin Istrati kiadatlan naplója Gheorghe Stanciu közlésében (másolat)
- Alin Ciupală, Șerban Băleanu: Istorisiri de pe plaiuri câmpinene. Editura Premier, 2013.

Képek forrása

1. kép https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nicolae_Grigorescu_-_Maria_Danciu_%281%29.jpg (Letöltve: 2023. 08. 24.)
2. kép <https://creazilla.com/nodes/7058445-nicolae-grigorescu-gheorghita-fiul-scriind-illustration> (Letöltve: 2023. 08. 24.)
3. https://ro.m.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Nicolae_Grigorescu_-_Maria_Danciu.jpg (Letöltve: 2023. 08. 24.)
4. kép https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Maria_Danciu_%28foto_1%29.jpg (Letöltve: 2023. 08. 24.)
5. kép <https://creazilla.com/nodes/7058414-nicolae-grigorescu-maria-danciu-3-illustration> (Letöltve: 2023. 08. 24.)
6. kép [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nicolae_Grigorescu_-_Maria_Danciu_\(2\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nicolae_Grigorescu_-_Maria_Danciu_(2).jpg) (Letöltve: 2023. 08. 24.)

A TISZTA ÉG LÁTOMÁSOS MŰVÉSZETE

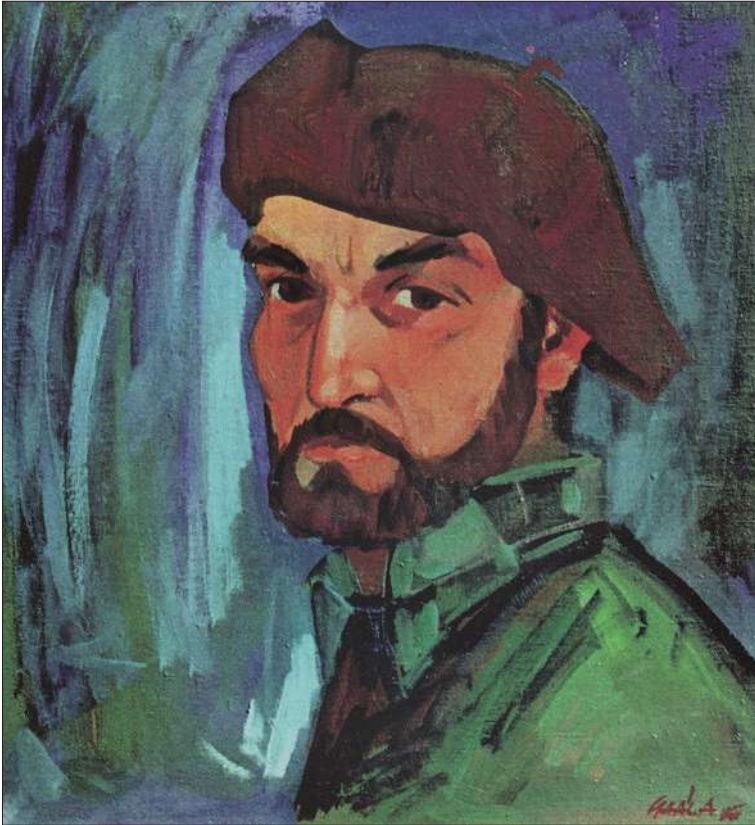
Gaál András festőművész képeiről

Hatvanas évek. Örökre elvesztett, egyszervolt fiatalság – és a mérleg másik nyelvén: settenkedő, nemzetfojtogató életidő, Trianon soha meg nem szűnő utórengeivel Erdélyben. Így jellemezném azt a korszakot, amikor Kolozsvár egyik legismertebb történelmi atmoszférát sugárzó műemlékében – Mátyás király szülőházában, a felsőfokú főiskolai művészképzés akkori fellegvárában – megismerkedtem a frissen végzett Gaál András festőművésszel, és személyén keresztül egy lényegében más világgal is, ami különbözött attól az éteri

közegtől, amit az egyre vegyesebb lakosságú és kultúrájú transzilván főváros nyújtott nekem. S mielőtt ez az ismeretség még tovább bővült a Márton Árpád és Plugor Sándor – mára ugyancsak emblemikus művészekké emelkedett – egyetemi társaim személyiségeivel, megértettem, hogy a három művészpálya, Gyergyóditróból, Gyergyóalfaluból és Kökösből érkezvén, a személyes szabadság sanyarú körülményei között is olyan emberi aurát villantott meg az életképesség, a céltudatosság, a példamutatás értékrendjéből, ami már akkor megkülönböztette

Gaál András: A domborzat ritmusa, pasztell

Gaál András: Önarckép, olaj, vászon, 60x50 cm, 1985

őket a hallgatótársak többségének hangoskodó színtelenségétől. Sajnos, ma már csak Márton Árpáddal idézhetjük fel a sárguló-fakuló időköcskéket, a megakadt mozgóképeket, a hajdani festékilletű élettanulmányokat, hiszen az idő érzéketlensége miatt az élők sora azóta igencsak megfogyatkozott. Igaz, az arcok lélekbe karcoltan tovább élnek. De Székelyország ma is az ő honuk. Az ő országuk, amelynek tiszta, Isten-színű kék levegője

művészetük lényegére vetül, még akkor is, ha egy politikai présgépen ledarált kornak voltak a túlélői, a forma és a tartalom, a hagyomány-őrzés és a nemzettudat-vesztés csörtéiben fogant erőfeszítésekkel, annak művészi nyelven történő kifejezésére tudatosan felkészülve és felvértezve.

Mert a művészet, amellett, hogy mesterség, elkötelezettség is. Persze, legfőképpen magatartásforma, életfilozófia, szellemiség és hit kér-

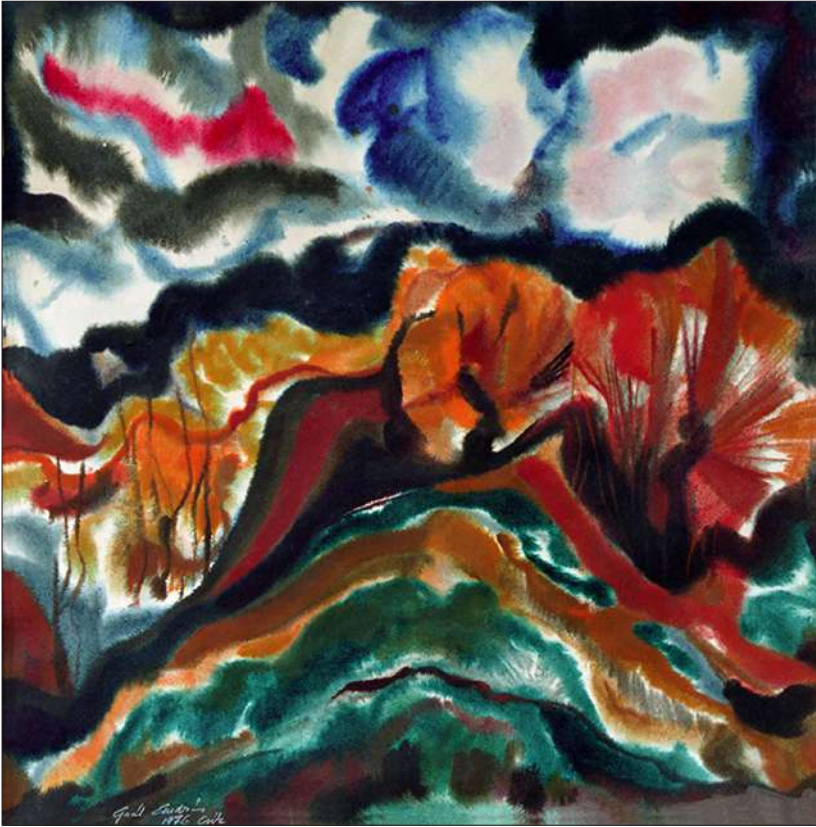
Gaál András: Hangulat, akril, 70x100 cm, 2008

dése; a meggyőződéssel megteremtett és formába öltöztetett eszmerendszerek ábrázolható jelek által tárgyiasított nyoma. Az effajta kreativitás pedig úgy érhető el, hogy a sors által kijelölt eszmével azonosulni kell, benne felolvadni, eggyé lenni vele, miközben az ilyenfajta szimbiózist a lelki képességek és a szándék belső energiái hozzák létre.

Nem vitatható, hogy e három személy, Gaál András, Márton Árpád, Plugor Sándor egy vészterhes korszak kiválóságaként vonult be a székelyföldi, az erdélyi és a magyar ábrázolóművészet történetébe. És éppen a két éve végleg eltávozott Gaál András volt az, aki pár esztendővel idősebb lévén, megkülönböztetett kortekintélynek örvendett köztük. Ő mára a „székely iskola”

emblemikus személyiségévé vált. Annak a délen kibontakozó székelly műhelynek alakjaként, amely önelvűbb módon született meg, s jóval később teljeseedett ki, mint a hajdanvolt igen népszerű északi, nagybányai társa. Mindez pedig a fent nevezettek és más kortársaik „harmadik generációsokként” nyilvántartott markáns egyéniségei által történt.

Gaál András 1936-ban született Gyergyóditróban; 1959-ben diplomázott a Kolozsvári Képzőművészeti Főiskola festészeti szakán Miklóssy Gábor tanítványaként, majd mintegy negyven esztendőn át oktatott művészetet, rajzot, festészetet Csíkszeredában, szülőföldjének jeles elemi és művészeti iskoláiban. 1968-ban tevékeny közre-

Gaál András: Fűzfák, akvarellpapír, 1976

működése eredményeként létrejött a Képzőművészek Hargita Megyei Szövetsége, amelynek elnöke volt 1989-ig. 2003-ban költözött át Magyarországra, de két otthonban élt: Marosfőn és Pannonhalmán, magyar tetők alatt.

Az adódó lehetőségekkel élve András egyre többet utazott. Az 1972-es Hajdúböszörményi Nemzetközi Művésztelep Alkotótáborában való személyes részvétele, sikerei és tapasztalatai alapozták meg

azt a korszakos meglátását, hogy bizony Hargita megyében is létjogosultsága volna egy kellő háttérrel ellátott és a hely szelleméhez igazodó, abból kivirágzó művésztelepnek. Az ötletet tett követte, s 1974-ben meg is született kezdeményezésére a romos gyergyószárhegyi ferences kolostor történelemillatú Lázárkastélyában a Gyergyószárhegyi Alkotótábor. Ez később, akkor még nem is sejtett népszerűségével Erdély művészetének – éppen a nagy-

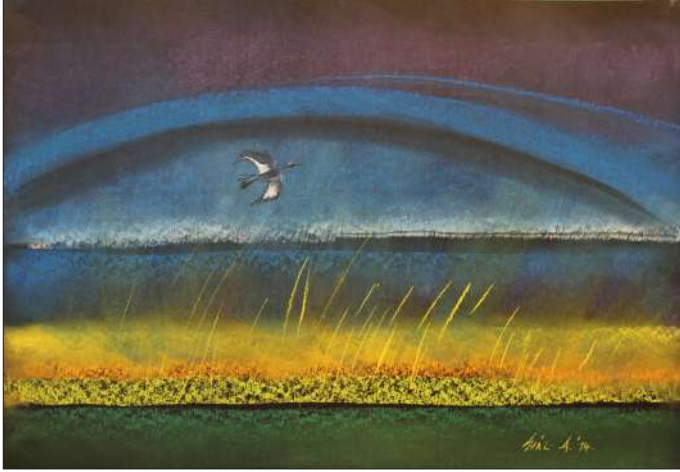
Gaál András: Alföldi ház, akvarell, papír, 1972

bányaihoz hasonlítható – ikonikus sarokpontjává nőtte ki magát. Olyan képzőművészeti gyűjtemény bölcsőhelye lett a folyamatosan gondozott és szépített nagy múltú épületegyüttes, ami átfogóan dokumentálja a háború utáni korszaktól egészen a legújabb időkig terjedő évtizedek erdélyi képformáló tevékenységének spektrumát. Túlélte rendszerváltást, szemléletváltást, kormányváltást az új művek eme varázskonyhája, amelyet úgy is

idézhetünk, mint a székely művészeti szellem modern kori Parnaszusát. Egy friss júniusi sajtóhír azal igazolja mindezt, hogy a Magyar Örökség és az Európa Egyesület Bírálóbizottsága állampolgári javaslatok alapján a Gyergyószárhegyi Művésztelepnek 2023-ban Magyar Örökség-díj kitüntető címet ítél.

*

A művészet egy folyó, ami forrásként, érként bukkan fel a fényre,

Gaál András: Pirkadat a repceföldön, pasztell, 2014

aztán utat tör magának, medret váj, partot mos, s eközben zátonyokat, kultúrpaneleteket, szellemi akadályokat kell áttörnie, úgy, ahogy azt az értelem és a meggyőződés kényszerre diktálja.

Megeshet, hogy az alkotó életében eljön egy olyan pillanat, amikor az idő törvényi logikája szerint a képzés, az önképzés analitikus szakaszain túllépve, elérkezik a szintézisnek egy olyan fázisába,

Gaál András: Domborzat, pasztell, 1974

Gaál András: Harmónia, pasztell, 2002

hogy a látott és megismert formák már a végsőkéig tömörített alakzatok rendszerében öltének testet. S ekkor rádöbben, hogy időközben kihulltak a világ felismerhető képi elemei a tartalomból, az ábrázolás szó szerint azonosíthatatlanná vált, vagyis a műve absztrakt lett. Ez pedig az elvonatkoztatás legmagasabb emelete, amikor tárgyi fogódzkodók már nincsenek a felületen; a képtérben szakadék táton, amit viszont – kinél, hogyan – felismer a lelkiismeret. Mert az értelmezhetetlen tartalmú mélység felett a művész már nem kapaszkodhat semmi másba, csupán önmagába és megszerzett tapasztalatába. Ilyenkor fordulhat a kocka, a felületre itt-ott visszalopakodnak az empirikus valóság mellőzött elemei, amelyek a megnevezhetőség, az érzelmi kapcsolódás konkrét tárgyi fogalmaival

idézhetőek fel. És ez lesz az a pillanat, amikor a világhoz való kapcsolódás szikrája újra becsattan, a festői kéz és a megfogható valóság keze újra egymásra talál. Mert amit a természettől valaha is kaptunk, azt képekbe, szobrokba álmódva, lelki tapasztalatainkkal gazdagítva és személyiségünk kloritjával színezetten visszaadjuk a teremtő világnak. A mű túlélheti alkotóját és annak szellemi örököse lesz.

De hát mi másképpen is lenne elképzelhető az erdélyi lelkiség formákban artikulálható tartalom nélkül? A létezés és a túlélés a kinyilatkoztatás kiáltó üzenete hiányában elképzelhetetlen. Ezért igyekszünk képekbe formálható szavakkal is beszélni, mondani, elmondani valamit arról, ami lényünk lényegévé vált, és amit maga a valóság tanúsága is elvár. Ehhez viszont érzékeny

Gaál András: Ritmus, pasztell

belső látás, artistikus megszállottság szükségeltetik. Valami olyasféle, amit Paul Gauguin így fejezett ki: „Én, ha látni akarok, behunyom a szemem.”

Gaál András a maga tehetségével, kifinomult életismeretével, nemzeti elkötelezettségével és életes székely logikájával beteljesítette művészihivatását, ami a tisztánlátók és tisztán érzők nélkülözhetetlen jellemzője. Ő is megjárta a logikarögös útjait, eljutván az absztrakcióig, de a világ azt üzenete számára, hogy a Teremtő művénel nincs csodálatosabb, és ez élteti az igaz művészetet. Ami lehet akár egy helyszín, az otthoni táj üzenete, a

szülőföld karizmatikus varázsa, semmivel sem pótolható zamata. A Maros, a Küküllők, az Olt és a Nyárad zenéje, bartóki csobogó üzenete.

Banner Zoltán a Gaál Andrásról írt monográfiájában idézi a neves marosvásárhelyi író, Székely Jánost, aki így gondolkodik a fentiekkel kapcsolatban: „Miután Gaál odáig egyszerűsítette a valóságbeli látványt, hogy az már megtagadta a genezisést, ugyanazzal az erőfeszítéssel kitörni is megpróbált ebből a sivár szférából. Hogyan? Úgy, hogy visszakerült képeire a részlet. A részlet, amellyel egész életében hadakozott, amelyet mindenáron

Gaál András: Tél, olaj, vászon, 75x75 cm, 1999

leküzdött, és megsemmisített, s most ismét megjelent képein, hogy értelmezze a látványt.”

Maga Banner Zoltán pedig így vélekedik Gaálról: „Egy nagy erdélyi kolorista-festő kibontakozásának vagyunk tanúi, miközben a képfelületeken lejátszódó varázslat egyre mélyebb dimenziókba, valósággal a föld gyomrába vezeti képzeletünket, ahol eddig csak nagy értékű ásványi kincsek lappangását sejtettük, s amelyek most a szorongás, a félelem, a reménység, a vágy, az öröm, végső soron az élet és halál szinonimáiként ragyognak... Há-

rom-négy év alatt elvégzi, megharcolja a maga egyszemélyes avantgárdját, s az egyöntetű színfoltokká és mértanias síkokká egyszerűsített kompozíciókban csak azt őrzi meg a felszín vagy légkör esetlegességéből, a látvány gyönyörű kuszaságából, ami állandó és örök érvényű...”

A festő maga pedig így vall útkereső időiről: „...engem a domborzati formák lényeges rétegvonalai, ritmusa, lélegzése érdekelt. Mindig arra gondoltam, hogy Nagy István, Nagy Imre hogyan komponálta be a képbe ezeket a formákat; éppen

Gaál András: Árvíz, akvarell, papír, 1970

ezért a további egyszerűsítésben láttam az én utamat...”

Nagy Imrének, Csíkszögöd grafikus-kolorista királyának és a formaépítő Szervátiuszoknak személyes barátsága lett tehát Gaál András számára az az emberi és alkotói mérce, ami munkái eredményességében igazolta égi áldásként kapott tehetségének erkölcsi tisztaságát. Akvarell, pasztell, olajfesték, tus, akril. Mindennapi munkaeszközök. Színkötegek, mint rőzsekötegek, arcok, alakok, Madonnák, nők, lányok, művésztársak. És a táj. Mert a tájhoz való kötődése életen át tartó evidenciává lett, amiből nem volt kiút, hiszen minden festő, rajzoló a táj szülöttjeként jön világra, és úgy is távozik.

Most akvarellek és pasztellek csokrai díszítik a falakat. Gaál András prófétája mindkét technikának. És nem árt tudni, hogy a „könnyedségéről” elhíresült vízfestés a legnehezebb festő-módszerek egyike. Mert a lazaság, az átfedés művészete ez, ami javíthatatlan, nem úgy, mint az olajfestés és egyéb korrigálható eljárások. A gyors meglátás és a gyors cselekvés metódusa él benne, mint ahogy az az angol William Turner életművében bizonyított, vagy földijének, zsögödi Nagy Imrének példaértékű akvarellisztikájában látható. A pasztell technika pedig alig van távolabb az őskor barlangjaiban fennmaradt sok tízezer éves rajzok eljárásaitól, az égetett és porlékony

ERDÉLYI MŰVÉSZET

pigmentek használatától, a szén és a rögzítő anyagok kombinációival felvitt felületek képpé varázsolt idézeteiben. Elvont, vagy félig elvont expresszionizmus ez a transzparenncia. Az egységben gondolkodás mintaképei a nagyvilág személyes szűrőkön áteresztett simulékony szublimációin át a tónusok és a színek felfokozott karneváli robbanásáig.

Nézem az emlékek szelencéjében megőrzött régi filmet. Felidézem a három kiváló művészbárát szerénységtől áthatott gesztusvilágát, karakteres művészetét, érzem, ahogyan tehetségük aurájában valósággal süt a levegő a tiszta szótól, a tiszta vonaltól, a tiszta színtől. És gondolatban átölelem őket, ma éppen Gaál Andrást, mivel a közös

frekvencia megtartja a közös időt. Erről is vallanak ezek a tiszta művek. Belőlük az alkotó hangja szól hozzánk. Azokhoz szól, akik érezni, átérezni tudják és akarják ezt a valamikor kibocsátott, halló fülekre és látó szemekre megírt magyar dallamot.

**Árkossy István
Budapest**

*Elhangzott Gaál András festőművész
2023. augusztus 19-én megnyitott
kiállításán, Leányfalu.*

*Megjelent a Magyar Írószövetség
lapjában, a Magyar Napló folyóirat 2023.
szeptemberi számában.*

Gaál András: Túlélés, olaj, vászon, 73x100 cm, 1997

AZ ÁTJÁRHATÓSÁG ÚTVESZTŐI

Beszélgetés Székely Gézával,
a *Transz-misszió* tárlata ürügyén

– *Hogyan született a kiállítás ötlete?*

– Ahogy József Attila mondaná: megleptem önmagam...

– *Mitől Transz-misszió...*

– A transz: ébrenléti vagy akár önkívületi állapot, de a transzcendens szférára is utalhat. Ugyanakkor átmenetiséget is jelent a transz kifejezés, sőt transzilván szellemiséget idéző, áthallásos értelme is lehet. A misszió kifejezés pedig küldetésre, elhivatottságra utal. Ilyen irányú üzenet a nézőnek, a befoga-

dónak, mindannyiunk számra, akik kíváncsiak ezen tárlatra...

– *Az utóbbi időben nem láttunk tőled akvarelleket...*

– Múlt ősszel, a csernátóni IKA-tábor során és utána ügködtem ilyen téren, mivel mindig is vonzott a színek világa. Technika-
ilag sem könnyű kihívás, a vízfestéssel ugyanis nem lehet pepecselni, gyorsan kell vele dolgozni, hogy megmaradjon a frissessége, a színnek üde áttetszősége. Nem egyedi eset, hogy a színekhez fordultam, dolgoztam már akrillal, olajjal is.

Székely Géza: Transzmisszió, hidegtűkarc, 64x82 cm, 2021

Székely Géza: „Reszket a bokor, mert...”, monotípia, 42x28 cm, 2022

Színes linómetszekbe, monotípiákba, hidegtű- és rézkarcokba is beilleszttem a szint szükség esetén. – *Hogyan választod témáidat, mi szolgáltat ihletet? Petőfi-évfordulóra készültek egyes munkák...*

– Petőfi-évforduló kapcsán foglalkoztatott a szabadság gondolatköre. Így születtek meg a Felsejlő szabadság, a Szabadság apotheozisa és a Halhatatlan szellemtűz – Petőfi hidegtűkarcaim. De ide sorolhatnám a Beszél a fákkal a bús őszi

Székely Géza: Csángó sirató, linómetszet, 78x42 cm, 2020

szél monotípiát is. A Szeptember végi elégia hidegtűkarcban áttételesen ugyancsak Petőfi Sándor és Szendrei Júlia szellemét, illetve szerelmét idézem meg, mint ahogy a Reszket a bokor, mert... monotípiában is.

Petőfi világlátása nagyon időszerű. Mondhatni kortársunk Petőfi! Költményei letisztult, gyakran a közbeszédet idéző, közérthető egyszerűségükben magukkal ragadnak. A leglíraibb magyar költőnek vélem. Lírája, mint a levegővétel:

Székely Géza: Bágyi Nap-kapu, pasztellkréta, 50x70 cm, 2022

bármely témához nyúl, minden költéménnyé lényegül át. Többek közt ezért is komoly kihívás verseit képileg megjeleníteni.

– *Mit jelent számodra a szabadság?*

– A szabadság felelősséget jelent számomra, mint mindannyiunk számára. Életre szóló kihívás, mely nem öncélú, hanem a boldogságkeresés feltétele. Ugyanakkor elénk tolakszik a kérdés: létezik-e földi viszonyok közepette a boldogság, és mit is értünk ez alatt?!

– *Szakraális témákkal is foglalkozol. Mit jelent számodra a szakralitás?*

– A szakraális metafizikai létdimenziót jelent, mely ugyanakkor közvetlen kapcsolatban áll a tapasztalati, ún. profán világgal. Amint a munkáimból kitűnik, számomra az időnek szakraális jellege is van. Például a Kariatidák című akvarellemben megjelenített tornácfák akár az időbeliség oszlopaiként, a mulandóság lenyomataiként is értelmezhetők. Csernátoni relikviák ezek, melyek ugyanakkor szakraálisnak is tekinthetők a művészi kifejezés átlényegítő ereje folytán. A művészet csodája, hogy a látható, tapasztalati világ transzcendentális értelmet nyerhet általa!

– *A pokolra utaló témakör is megjelenik a munkáidban.*

Székely Géza: Múzeumi őrző, III., Kariatidák, akvarell, 50x70 cm, 2022

– A pokol negatív értelemmel bíró szakrális képzet. Az Infernum I-II. rézkarcaimban valamely lehúzó, nyomasztó életérzés képi megragadása foglalkoztatott egy adott csűrbelső, illetve csángó földi ablakkeret ürügyén.

Persze, a „köznapi” szakralitás felbukkanhat úgy is, mint a Mai pegazus rézkarcon látható, ahol az istálló elemeinek közegéből „emelkedik ki”, rajzolódik ki korunk meglehetősen profán „fogantatású” szárnyas lova, pegazusa, illetve a fölötte ágaskodó szélforgó: (talán) mint önmagunkba révedésünk leképeződései. Hason jellegű gondolatok foglalkoztattak a Párkák című, ókori görög motívum honi

közegbe történő átültetése, rézkarc eljárásban való „előhívása” esetén is. Szándékaim szerint a két különböző, egymástól merőben eltérő tér- és idősíki ütköztetése eredményezi a kompozíció belső feszültségét, mely a befogadóban kiválthatja a katharizist, a művészi élményt. Vagyis így nyer értelmet „a transzmisszió”, itt „érhető tette” az erdélyiség és az egyetemes közti átjárhatóság. A különféle idő- és térsíkok hasonló egymásra vetítése és ütköztetése figyelhető meg többek között az Álomkereső, Ecce corpus és a Gorzafalvi Madonna rézkarcaim és más munkáim esetében, melyeken a genius loci, valamint az egyetemes értékrend közt időbeli és

Székely Géza: Múzeumi órjázat – Időarculat, akvarell, 50x70 cm, 2022

térbeli kapcsolat, áttétel jön létre. Ennek eredményeként pedig a képzettársítások sora valósulhat meg a befogadó fantáziájában.

– *Beszéljünk a tárlat címadó munkájáról, a Transz-misszió hidegtűkarcodról.*

– Nem véletlenül választottam ezen kompozíciót mostani tárlatom „védjegyéül”. Úgy is mondhatnám, hogy egyfajta foglalata képalkotói szándékaimnak, melynek lényegi „ütőere”, veleje a tömörítés, az összevonás, a sommázás. Ilyen vonatkozásban példaképeim többek között: Rembrandt van Rijn, a festő Nagy István, Kondor Béla, Baász Imre. A szóban forgó, viszonylag nagyméretű grafikai nyomtat (és

más munkák) kivitelezésének a folyamatában minden bizonnyal (akár tudat alatt is) iránymutatóul szolgált, szolgál ezen mesterek szellemujja. De vessünk egy pillantást a stiláris értelemben strukturalista, expresszionista és szürrealisztikus jegyeket hordozó nyomtat felépítésére, szerkezetére! Ránézésre megállapítható, hogy függőleges és vízszintes, azaz keresztre emlékeztető alapszerkezetű, mely absztrakt értelemben leképezi egyrészt a világmindenséget. Másrészt az örökkévalóság, illetve a krisztusi szenvedés-és megváltástörténet szimboluma, illetve színtere. Mindezen színtér „kellékeit” idézi fel a háromszögű geometrikus

Székely Géza: Szakrális fények III., monotípiá, 50x70 cm, 2021

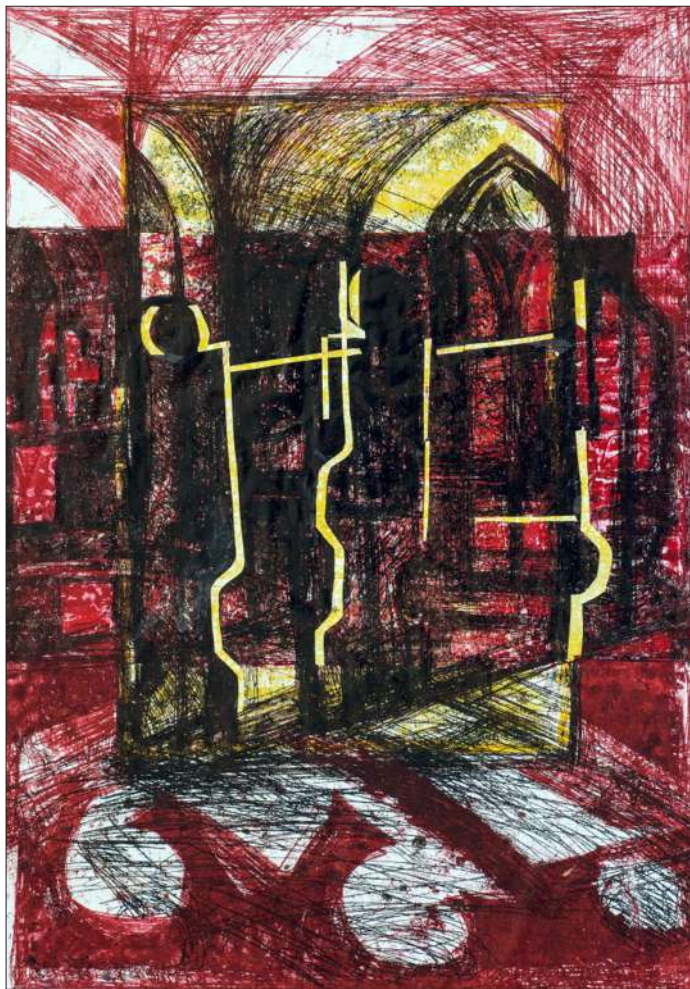
alakzatból kirajzolódó archaikus jelentéstartalmú kapa motívum, illetve a belőle „sarjadzó”, az emberi alkotókedvet jelképező repülő-szerkezet. S mindezen „küzdőtér” alanyai, tanúi, keretbe foglalói a felrémlő arcok...

– *A Felfüggesztett múlt linómetszetről mesélj, melyen két csángó mellényt láthatunk...*

– Jó néhány munkám csángó motívumot dolgoz fel. Egyik ilyen a Felfüggesztett múlt színes linóleummetszet, mely mintegy az időbeliségből, önnön léttéből „kiragadott”, a múzeum világába „száműzött”, a szó szoros és átvitt értelmében „felfüggesztett” női és férfi mellényt (keptárt) jelenít meg.

A Csángósíratóban (ugyancsak színes linómetszet), a már eddigiekben is fejtegetett képszerkesztői elv szerint, mondhatni „áthallásosan”, csángó környezetbe átültetve idéződik fel az evangéliumi történet: Krisztus mártíromsága.

Az eddigiekből is talán kiderült, valamely műalkotáshoz (lét-rehozóra és befogadóra egyaránt vonatkozóan!) csak nyitott szívvel és lelki, szellemi alázattal lehet közeledni. Ugyanis a műalkotás tulajdonképpen „fogódzó” tömkelege, képletesen szólva sziklamászás, szellemi kaland! Vagy akár felfoghatjuk erdei útvesztőnek, melyből a kiutat csak iskolázott, kiművelt tájékozókészséggel, erőfeszítés árán

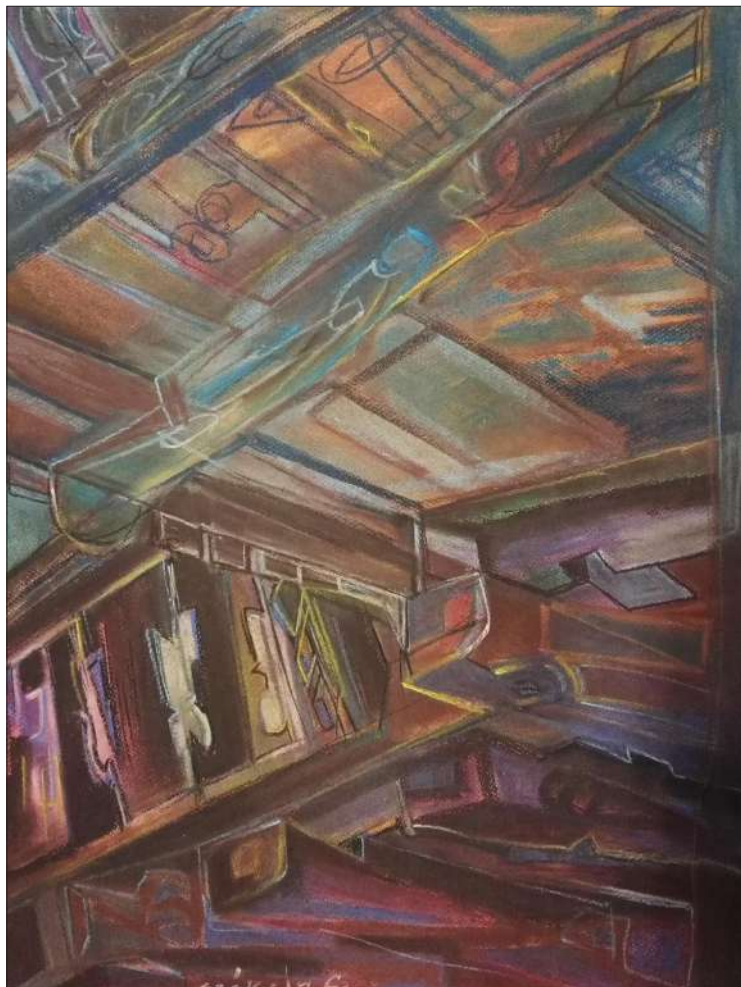
Székely Géza: Szakrális fények I., monotípia, 100x70 cm, 2020

lelhetjük meg! Vagyis (mint ahogy a mű létrehozása is nagyfokú önátadó alázatot, kitartást igényel!) a befogadótól is, akivel az alkotói folyamat hármassága (alkotó–műalkotás–műélvező) kiteljesedik, elvárható ugyanezen belső nyitott-

ság, lelki-szellemi-értelmi motivált-ság, fogadó készség!

– *Meleg színharmóniák, tónusok, vörösek, sárgák, okkerek uralják az itt kiállított munkákat...!*

– Értelmezésemben a szakrális tükrözéséhez egyfajta bensőséges

Székely Géza: Égi tornác, pasztell, 70x50 cm, 2022

melegségre, immanens fényre van szükség. Amúgy fekete-fehérben is lehet színt (számomra pl. ilyenek a Kusztoz Endre szénrajzai) sugallni, a szürkékkel szintén.

– Háromszéki származásod, az ott töltött gyermekkor is meghatá-

rozza művészetedet. Kolozsvárra kerülve, meg tudtál itt gyökerezni?

– Olyan vagyok, mint a vándormadár: hol Kolozsváron (ahol eddigi életem nagyobbik része zajlott, ide köt a családom és volt

Székely Géza: Templombelső, pasztell, 50x70, cm, 2022

munkahelyem, az Apáczai líceum, az évtizedek alatt kialakult emberi kapcsolatok sokasága, valamint feladatköreim is) töltöm mostanság napjaimat, hol pedig Csernátonban, ahol születtem. Kétlaki életet élek, tavasztól őszig kisebb-nagyobb megszakításokkal Csernátonban munkálkodom: kertészkedek, tárlatokat szervezek, elmegyek olykor alkotótáborokba, illetve a környékbeli rajzolni-festeni szerető gyermekeket igyekszem pallérozni, bevezetni az alkotás rejtelseibe, megismertetni velük a „látás nyelvét”, a vizualitás ABC-jét. És persze, erőmből telhetően, falusfeleim közreműködésével igyekszem évről évre „életbe tartani”, újból és újból megszervezni az

IKA (Ika Képzőművészeti Alkotóműhely) alkotótáborokat. Remélem, hogy minden nehézség ellenére, az idén is (immár hatodik ízben) sikerülni fog. Ezen közben pedig helyel-közzel „cizellálok” magamat: rajzolok, festek, olvasok, írok.

– *Melyek azok a munkák, amelyekről nem szívesen válnál meg?*

– Nem szívesen válok meg egyiktől sem. Kivéve, ha úgy érzem: valakinél, valahol megértésre, „otthonra” lelnek... A kiállított 36 rézkarc, hidegtűkarc, linómetszet, monotípiák, akvarell, pasztellrajz hozzám nőttek ugyanis, mint a bőröm. Levakarni sem tudnám őket magamról. Álmatlan éjszakáimon is pátyolgatom, tatarozgatom, továbbgondolom egyiket-másikat!

Útvesztőim közepette keresem a kivezető ösvényt, a kiutat. Méricskélem, kutatom „a hogyan továbbot?” Ügyködöm erőm és időm függvényében a továbblépés lehetőségein...! Ez is (talán) egyfajta kiszabott, rámszabott magán(y)-küldetés, „misszió” (a tárlat címénél maradva), mely mentén igyekszem megfogalmazni környező világot, önmagamot abban a reményben, hogy sikerül egyik-másik embertársamat képeim üzenetével megérinteni, megszólítani, együttgondolkodásra készíteni!

– *És mi van az anyagi, valamint a transzcendens lét határmezsgyéjén?*

– Amint említettem, a kegyelmi időben, a kairoszban, a ránk kiszabott „próbaidőben” zajlik életünk... És micsoda felelősség, hogy többkevesebb талант бízатотт рánk, mindannyiunkra kivétel nélkül! Mert meggyőződése, hogy külön-külön minden embertársunk életének küldetése van...! És vallom, hogy ezen талантумоккал valami-képpen szükséges elszámolnunk! Remélem, hogy ez a mostani tárlat is egy szerény, aprócska próbálkozás ilyen irányba.

**Forró Ágnes
Kolozsvár**

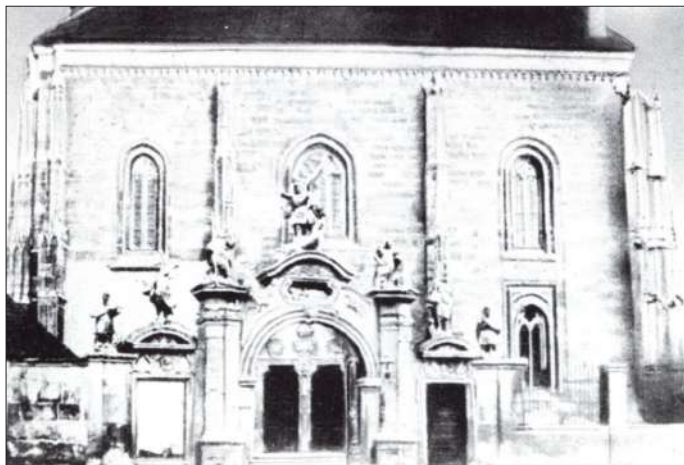

Székely Géza: Meglendült táj, hidegtűkarc, 2021

ERDÉLY MŰVÉSZETE XVI.

A barokk faragásban iskolázott mesterek első nemzedékének tagjai a bajor származású Hammer János s a Váradról Kolozsvárra költözött, sokat foglalkoztatott Hoffmayer József voltak; a német nevű kőfaragók sorába azonban mind több magyar név vegyül a század közepe után, Kolozsvárt, Marosvásárhelyen s a többi központokban. Csak Kolozsvárt egy sereg XVIII. századi magyar pallért ismerünk: 1727–28-ban György János, Török Timár Sámuel és Somogyi Péter áll a város szolgálatában, Tóth György és Horváth Pál a Szent Mihály-templomon dolgoznak, 1755-ig a város építőmesterei Keresztesi György és Szóts Dániel; Marosvásárhelyen Török János, Lipsai István és Mihály, Üsgyártó György kőművesek, Gáspár József, Kövesdi János, Far-

kas Ferenc és Török Antal pallérok nevét ismerjük. A német eredetű palléroknak és kőfaragóknak a század vége táján már csak nevük idegen, anyanyelvük, rokonságuk már magyar s munkájuk szelleme egészen erdélyi. S vérbeli magyar a XVIII. századi Erdély legkiválóbb építésze, Ugrai László; atyja gazdatisztje volt a Telekieknek, mindvégig e földön működött s 1830-ban halt meg Székelyudvarhelyen. Főműve a kolozsvári unitárius templom (1792–96), a legszebb késői barokk templomok egyike; a külső, hosszanti típus mesterien takarja el a centrális elrendezését, protestáns barokk belső teret. Homlokzatán keverednek a kolozsvári minorita templomról ellesett rokokó vonások, a szigorú dór koszorúpárkány szokatlanul könnyedén hajlik meg

A kolozsvári Szent Mihály-templom egykori portikusza

a főbejárat fölött, a voluták sarkaira empire-urna kerül s játékos stukkódísz lepi el a felületeket; gyakori a gyümölcs- és szőlőmotívum, a protestantizmus szimbolikájának befolyása alatt. Ugrai László műve egymagában jellemzi a magyarrá és erdélyivé honosuk barokk templomépítészetet; ötven évi időköz csupán a Gesü-típusú jezsuita templom és a protestáns barokk templom között... Annyira megszeretik e templomtípust Erdélyben, hogy a XIX. században is ragaszkodnak hozzá: Winkler György 1816–29 között építi fel a kolozsvári evangélikus templomot, az érett copf szerkezeti és díszítőformáihoz való hív ragaszkodással s ugyanő készíti az első, barokk tervet a Külmagyar utcai református nagytemplomhoz; ebben az évben készül el a marosvásárhelyi református kistemplom is. A barokk követi a román stílt, a gótika s a reneszánsz erdélyi sorsát; meghonosodik, gyökeret ver s ugyanazok a protestánsok ragaszkodnak hozzá a legbensőségebben, kik száz év előtt még hidegen s ellenszenvvel nézték a „náj módi” betolakodott modorát...

*

Az erdélyi barokkszobrászat fejlődése az egyházművészettel a legszorosabb kapcsolatban állott; a homlokzati szobrok, oltárok, szószékek, fogadalmi emlékművek rendkívül gazdag s csaknem teljes egészében reánk maradt

Nachtigall János és Schuchbauer Antal: A kolozsvári Szent Mihály-templom szószéke

emlékanyaga bizonyítja ezt. A sír-emlékek gyéren fordulnak elő s a kastélyok, paloták szobordíszzeit is legnagyobbbrészt a katolikus egyház szolgálatában álló mesterek készí-

Schuchbauer Antal: A kolozsvári volt jezsuita templom szószékének mellvédje

Nachtigall János: A kolozsvári Szent Mihály-templom szószékének mellvédje

tik. A leggazdagabb szobrászati díszek s egyben a barokk legkorábbi XVIII. századi plasztikai alkotásai világi műveket ékesítenek, III. Károly gyulafehérvári diadalkapuit, amelyek a várba vezető úton emelkednek. A vár újjáépítésekor (1715-től) nagyszabású építőtevékenység folyt Fehérvárt; az említett Visconti és Brilli olasz építészek, akik a katedrális barokk oromfalát építik, talán e díszkapuknak is tervezői; az alsó várkapu egyszerűbb, hármas osztatú, a hatalmas díszkapu a leggazdagabb kiképzésű s kariatidok tartják a portált a székesegyház mögötti katonai épületen. Mindhárom művet az allegorikus szoborcsoportok, III. Károly első, diadalmas török hadjáratának csatajelenetei, hadi tróféák, zászlótartó nemtők, ágyúk, pajzsok, dobok, alabárdok, angyalok, görnyedő, bozontos szakállú kariatidok, címeres sasok s kagylós pajzsdíszek, virágfüzérek halmaza lepi el, telivér barokk pompával; a bécsi „Hochbarock” visszfényei e kapuk s bécsi mesterek egész sora dolgozhatott rajtuk.

A nagy díszkapu tetején III. Károly jogart tartó lovasszobra áll, ma már fejetlenül. A barokk szobrászatnak kétségtelenül legzajosabb hangszerelésű alkotása ez Erdélyben, de a hazai művészeti szellemhez nincs köze, idegenül ható emlék e földön. A szobrászok közül csak egynek ismerjük nevét, a bajor König Jánosét, akit 1717-ben küldött a bécsi udvar Fehérvárra s ott működött három éven át. Az ő műve a katedrális oromzati fülkéiben álló négy szentszobor is s a főbejárat angyalszobrai. A bécsi századeleji iskola modorában dolgozott ez a mester; 1720-ban Kolozsvárra költözött; ő faragja a jezsuita templom szobrait s a Szent Mihály-templom barokk portikusának, e diadalkapu-szerűen kiképzett, a maga nemében egyedülálló s hihetőleg Fehérvár hatása alatt fogant temetői kapuzatnak szentszobrait.

A barokk lendület,hev és lobogás König szobraiban jelentkezik először a kincses városban, amelynek jelentőségét a század plasztikájában két név adja meg: a kolozsvári származású Nachtigall János (1717–61) és a hihetőleg budai Schuchbauer Antal (1720–74 u.) – ők az erdélyi barokk szobrászat legkiválóbb mesterei. Mindketten Biró Jánosnak, a barokk lelkes mecénásának, a város plébánosának pártfogoltjai voltak; legszebb műveik a Szent Mihály-templomot ékesítik. A hatalmas szószéket (1740–50) együtt készítik; pompá-

zatos alkotás ez, az evangélisták s az egyházatyák szobraival s a tetőn álló Szent Mihállyal. Gazdag képzeletük lendületével s fölényes mesterségbeli tudással faragják a dóm gyönyörű oltárait, amelyekből három ma is épen áll a helyén, s a kolozsvári barokk plasztika műveinek egész sorozatát; fában s kőben egyaránt elsőrangúan dolgoztak s nem maradtak semmivel sem a legjobb bécsi vagy délnémet mesterek mögött. Nachtigall faragja a piaci templom Szentkereszt-csoportozatát, a ferences templom és loretoimi kápolnája homlokzati szobrait, a Báthory–Apor szeminárium Szent József-szobrát, az ő kezére vall a szamosújvári ferences templom két megragadó fülkeoltára s remekművű szoborgalériáját őrzi a bonchidai kastély. Schuchbauer Antal művei a jezsuita templom szószéke és stallum-faragványai, a minorita-templom Enyedre került oltárai, a jezsuita kollégium előtt álló Mária-oszlop (1744), a gyulafehérvári székesegyház Immaculata-oltára; főúrnak dolgozik Hadadon, Zsibón, Marosvásárhelyen s ő faragja a legszebb barokk síremléket, Traun Ottó grófét a nagyszebeni katolikus templomban. S ki tudja, hány művük lappang még Erdély falvaiban?...

Munkásságuk maradandó benyomással volt a kortársakra s követőikre. Barokk szószékek, oltárak, stallumok garmadáit őrzik az erdélyi templomok s ezek jórészt

Korda Zsigmond gróf lovas alakja
a bögyözi református templom
szószékkoronáján

kolozsvári műhelyekből kerültek ki; Hoffmajer Simon, József fia nagy oltárkészítő műhelyt tartott fenn s Erdély számos falva részére dolgozott. Az ő tanítványa volt Csűrös Antal, a klasszicista kor ismert kolozsvári szobrásza is. A tudományos kutatás előtt jórészt még ismeretlen szobrászok s műveik egész sora vár feltárássra s közöttük bizonyára nagy számmal vannak magyarok. Magyar ízlés érzik a sok kis katolikus, protestáns templom oltárfaragványain, szószékein, padjainak fafaragásán; a magyar népies rokokó kedves árnyalata alakul ki a század második felében. Csak példaképp ragadunk ki e virágzó művészi termelésből néhány alkotást

Maulberts: A Három Királyok imádása. Oltárkép a kolozsvári Szent Mihály-templomban.

vagy nevet: a marosvécsi református templom remekszép faragású padjait és szószékét, az erdőcsinádi templom Nagyercsei Balog Mihály alkotta harmincnégy gyönyörű rokokó padját, a nagyercsei templom szószékét, a bonchidai templom szószékkoronáját vagy Korda Zsigmond gróf angyalok között, lóháton ülő bűbájos figuráját a bögözi templom szószékkoronáján. A rokokó formái eljutottak a nép szívébe, akár a reneszánsz olaszorsókból kifesző virágai s e művek megdöntik azt a balga hiedelmet, hogy mindent Bajorországban vagy Bécsben készítettek s úgy cipeltek ide, mit Erdélyben a barokk alkotott. A magyar népies fafaragás stílusát a barokk formakincse a XVIII–XIX.

század fordulóján lényegesen befolyásolta; a parasztházak bútorai, tulipános ládái ékesen bizonyítják az új stílus mély gyökérvetését. Ez volt az utolsó nagy művészeti áramlat is, amely hatott a magyar nép művészetére.

*

A barokk egyházi festészetének színvonala a szobrászaté mellett jóval elmarad. A festészet a XVI. század eleje óta lehanyatlott Erdélyben, a szerves belső fejlődés lehetőségei elsorvadtak s a barokk sem változtathatott e tespedésen. Jóval több oltárszoborral találkozunk a templomokban, mint festménnyel s ami e korból fennmaradt, vagy a kutatás előtt ismeretes, az anyaországi művészi termelés átlagához sem hasonlítható. Kolozsvárt az egész századból Kaczler András és Graszler György neve ismeretes, de remekművek tőlük sem maradtak. A jezsuita templom szép oltárképei hihetőleg behozott művek, a hatalmas főoltárkép jezsuita festő Rubens-másolata s nyilván idegenben készült a marosvásárhelyi templom lendületes ecsetű, színpompás főoltárképe is. A templomi freskó műfaja úgyszólván kihalt Erdélyben; ritka emléke a szebeni templom illuzionista oltárfal-freskója, amelyet 1774-ben festett Steinfeld Antal.

De magasan szökken az élre a monoton képből Maulbertsch Ferenc Antalnak, a XVIII. század legnagyobb közép-európai mestérének hét, Erdélybe került alkotása.

Biró János, a kolozsvári plébános 1748-ban egy fiatal, névtelen festőtől rendelteti meg Bécsben a Szent Mihály-templom Három Királyokoltárképét; e páratlan finomságú, nagy művészettel és gonddal festett kis olajkép a zseniális mester egyik legkorábbi ismert alkotása s művészetének a velencei rokokóban fogant első ihletét bizonyítja. Már érett korának terméke az a hat nagyméretű képe, amelyet Mária Terézia ajándékozott az orlái templomnak; 1763-ban készültek e csodálatos szépségű festmények, amelyek ma a fehérvári püspöki palota díszai. Látjuk a Pásztorok imáadását, Krisztust a tanítványok között, a Szentlélek eljövételét, az Utolsó vacsorát és Salomét Keresztelő Szent Jánossal; fején gyöngyös arany pártával tekint ki e drámai lendületű képből Salome, Heródiás leánya, Judaea hercegnője. A nagy barokk mester ritka festői zsenialitása teljes fényében tündököl e hat képen, amelyek a legutóbbi időkig portól belepve, szétrongyolva függtek a kicsiny orlái templom falán; szinte Erdélyt jelképezték, ismeretlen kincseket az értetlenség s a feledés pora alatt...

*

A barokk egyházi művészetének mindent elejéről kellett kezdenie Erdélyben, új szerkezeti és díszítő formákat elültetnie a hazai talajban; éppen legbensőbb lényege, a dinamika s a lázadó hév, a túlárado öröm s a csapongó képzelet halkult

Maulberts: A Szentlélek eljövetele. A gyulafehérvári püspöki palotában.

meg s higgadt le e vidéken, hol a realizmus minden szertelenséget korlátok közé szorított. A világi építészetben ily hirtelen zökkenővel s az új stílusjegyek határozott s éles elkülönülésével nem találkozunk; a barokk kastély- s palotaépítés szerves folytatása volt a megelőző idők művészetének. Míg az egyház művészetében a barokk a gótikával ölelkezik, a kastélyépítés új modora a reneszánsz épületek díszítőformái közé keveredő barokk motívumokban bukkan fel s csak lassan honosodik meg az új tömegkompozíció, amely azonban megtartja a régi árka-dos udvart s az új klasszicizmusnak is átnyújtja azt.

A kastélyépítés a várak XVIII századi átalakításával veszi kezdetét; az erődítésekre, leányvárakra,

A kapjoni volt Haller kastély

sáncárcokra, felvonóhidakra a polgárosodás századában immár nincs szükség. A vezető családok igyekeznek lépést tartani a bécsi s a magyarországi főurakkal s ősi váraikat derűsebb, világiasabb modorban építik át. Erdélyben éppen az arisztokrácia vonzódik az új stílushoz s Bécs hatása az ő ízlésükön keresztül érvényesül a világi művészetben. A fő építtetők e korban a Hallerek, Telekiek, Toldalagiak, Wesselényiek, Brukenthalok s főként a Bánffyak, kik a guberniális korban vezető szerepet vittek Erdélyben; az első kormányzó, a tragikus sorsú Bánffy Dénes fia, György gróf; dédunokája az újkori Erdély sorsfordulóján harmincöt évig tartja kezében a kormánypalcát.

A XVIII. század legkorábbi építései még a reneszánsz késői formá-

ihoz ragaszkodnak. A tudós Teleki Pál 1698-ban reneszánsz stílusban veti meg a kendilónai kastély alapját; 1728-ban Fejér Jakab, Sipos Dávid és Tisza Jakab dolgoznak rajta s később, az 50–60-as években is állandóan folyik a tatározás és a barokkos díszítés. A szentbenedeki Kornis-vár bástyái a 20-as években készülnek, ezidőtájt barokkizálják a vargyasi kastélyt s 1725-től fogva építik az első erdélyi barokk kastélyt a Hallerek a kapjoni vár udvarára. Szinte városi palota ez, megragadó építészeti különlegesség, négyszögű épülettömbjével, magas, kettős manzárdtetjével, elegáns oszlopok tartotta nyitott, ballusztteres erkélyével s díszes ablakszemöldökeinek sorával, amelyekben a szamosújvári kőfaragó iskola keze nyoma visszfénylik. Építéstörténetét,

A dévai Magna Curia lépcsője

tervező mesterét, sajnos, homány fedí, mint nem egyét az erdélyi kastélyoké közül; sajátos rejtély a kapjoni kastély, homlokzatának sehol másutt nem található alakításával. Épp ily erdélyi különösség volt a barokk modorban átalakított bonyhai kastély, a középkorias ízű maghoz ragasztott nyitott árkádoss emeleti pillérsoros tornáccal, melyet hullámos oromfal zár le a gömbölyű manzárdtető előtt. A bonyhai kastély egymagában képviselte Erdély egész stílustörténetét... Barokk képet nyert a dévai Magna Curia is, amely 1743-ban került Haller János grófnak, Erdély főkormányzó-jának (1756) s feleségének, Dániel Zsófiának birtokába. A régi, négy sarokbástya alaprajz változatlan maradt, de barokk a hatalmas tetőzet, a finom, elegáns homlokzat, a hullámos

ívű szemöldökök a Bethlen-korabeli háromszögű záródások között, a ballusztteres feljáró s a bájos főbejárati erkély, emberfős gyámköveivel s ablakszemöldökével kész remekmű s kétségtelen kolozsvári alkotás, Nachtigall vagy Schuchbauer keze munkája; épp ily félreismerhetetlenül erdélyi barokk a gyönyörű, címeres kandalló, mértéktartó, magyaros szellemű ornamentikájával. A Magna Curia átalakítása a század közepére esik, mikor a kolozsvári szobrásziskola két nagy mesterének s a kőfaragók hosszú sorának stílusa már kiérlelődött.

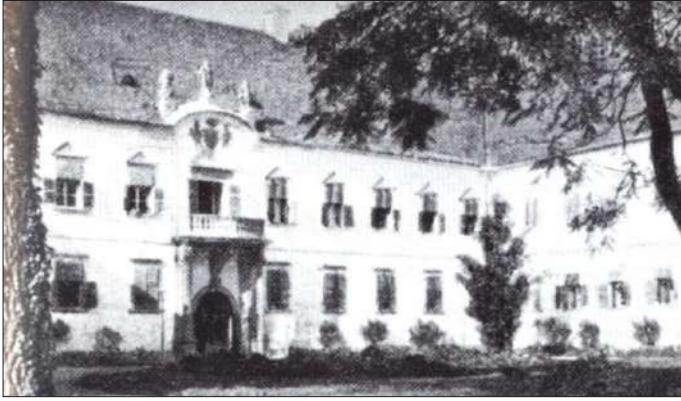
Ugyanez időtájt gazdagodik barokk kori részleteivel az ősi bonchidai kastély. A vár ura, Bánffy Dénes gróf, Erdély legjellegzetesebben barokk szellemű főura volt; a kolozsi főispán, a gubernátor

Nachtigall János: Heliosz szobra a bonchidai kastély előudvarában

unokája Mária Terézia kegyeltje volt, titkos tanácsosa s a nagyfejedelemség rangjára emelt Erdély főlovászmestere, Lotharingiai Ferenc császár benső barátja. Nagy politikai tehetségével és műveltségével csak párosult generozitása; a pénzzel bánni nem tudott s óriási birtokai jövedelmének élete alkonyán már nyakára hágott. A fényes császári udvar légköre ihlette meg s ősi családi kastélyát a távoli, szegény Erdélyben nagyvonalúvá, ünnepélyessé akarta varázsolni. A lótenyésztés iránti nagy érdeklődése érlelte meg szándékát, hogy a kastélyt oly nagyszabású istállóval és lovardával bővítse, amely külön legyen, mint bármelyik erdélyi vagy magyarországi mágnásé. Bécsből hozott terveket magával a kastélyhoz toldandó hatalmas, patkó alakú épülethozzá számára; e tervek a Hofstallung elgondolását követik. Fischer von Erlach fiának, Joseph Emanuelnek vagy Jadot de Ville-Isseynek kezétől származhatnak a terv, melynek nyomán Bonchida

a világi magyar barokkban párját ritkító építményekkel gazdagodott. A keleti sáncok helyére épült fel a nagy előudvar, 1748-tól 1753-ig; a kolozsvári Grimmer Péter vezette az építést s a közreműködők mind kolozsvári mesterek. A gyönyörű díszkapu, a ritka szépségű lovarda s az istállókapu plasztikája, a patkóépület attikáján végigvonuló harminckét szobor galériája s a lovarda urnadíszei, a kastély északi traktusának szobrai s a belső termek stukkódekorációja mind Nachtigall János művei s az erdélyi rokokó remekei. Az antik hitrege, Ovidius *Metamorphosis* elevenedik meg Bonchidán, bibliai és allegorikus alakokkal keverve. A világögömböt emelő Atlas, a titánok, Perseus, Diana a vadkannal, a sason lovagló Ganymedes, a szarvasfejű Actaeon, a medvearcú Anubis, a gyermekét leszűrő Medea, Theseus a hidrával, a gyermekét felfaló Kronos, a követket dobáló Deukalion és Pyrrha, a csecsemőt felfaló Thyestes, a kalapácsos Hephaistos, Herakles, Adonis, Mars és Neptunus s a többiek vonulnak fel itt, ragyogó anatómiai mintázással, lendülettel és rokokó eleganciával; a sok remek szobor közül is kimagaslik Helios, amint négy tüzes lovát hajtja. De e szobrok arcáról hiányzik a derű, a mosoly, komor szenvedély fűti őket, mint mesterük minden művét; a játékos vonalú urnák lángdíszzeit is vad viharok szele rázza.

A bonchidai Bánffy-kastély belsőudvari homlokzata

A bonchidai előudvar és dúsgazdag plasztikája a kastélyt a vidékies alkotások sorából magasan kiemeli s méltó keretet nyújt a hatalmas, négyszáz holdnyi park, amely az erdélyi részekben páratlan méretű s pazar flórájával tündöklök. Sugárszerűen indultak ki a franciás vadaskert végtelenbe vágó útjai a kastélytól nyugatra; vadászlakok, grották, szobrok, urnák s százados fák szegélyezték. Versailles, Nymphenburg, Schönbrunn s Eszterháza legkeletibb visszfénye Bonchida s e kastélynál derűsebb, világiasabb rokokó pompa egy erdélyi műalkotáson sem érzik. S mégis hazaivá formálták azt az erdélyi táj, a szerényebb méretek, a hatalmas falazású sarokbástyák, a magas tetőzetű, ódon reneszánsz épülettömb s a finom részletárnyalatok, a faragott kövek s ablakkerekek kolozsvári zamata.

A bonchidai patkóudvar az első barokk tömegkompozíciójú mű a

világi építészetben; magának a barokk alaprajzú kastélynak erdélyies változata csak a század harmadik negyedében kezd kialakulni. E típus hazaivá válásában a városi ház s palotaépítészetnek is szerepe volt; az utat Kolozsvár mutatta s Bánffy Dénes fia, György, a gubernátor, ki 1773-ban tette le palotája alapkövét. Mint Jakab Elek írja, „csaknem háromszáz év telt el, míg Kolozsvárnak Zsigmond király nagy szellemét felfogni bíró polgára akadt, aki az általa épített magasztos szépségű templom közelében egy ahhoz illő pompás palotát állított, rányomva arra saját lelke nagysága bélyegét, példát adva főnemes társainak a város emelésére s a polgárságnak a művelődés útján előbb haladására ...”

A Bánffy-palota 1786-ban készült el; a régi Kolozsvár e legnevezetesebb világi emléke a barokk kastély- s házépítésre egyaránt döntő befolyással volt. A tervező mes-

A kolozsvári Bánffy-palota

ter s az építés vezetője Blaumann Eberhard János építész és szobrász (1733–86) volt, aki Württembergből vándorolt Nagyszebenbe, itt lett városi építőmester s került kapcsolatba Bánffy Györggyel. Blaumann működésének korai emlékei a szebeni gótikus templom négy mozgalmas díszű epitáfiuma, amelyek mesterüket a barokk plasztikában iskolázott kőfaragónak mutatják be s ez a szobrászi szellem, formai hajlékonyság s a díszítésben való ötletesség jellemzi építészeti műveit is. A kolozsvári palota megtervezésében a mecénás ízlése is irányította; ezen keresztül érvényesülnek a helyi építéshagyományok, a négyszögű, zárt udvart körülölelő épülettömb, a súlyos, magas tetőzet s főképpen a tornácos udvar, a reneszánsz korában meggyökeresedett forma. A XVII.

század útmutatása nyomán, a korai barokk kolozsvári házépítésben is elmaradhatatlan az árkádos udvari tornác; ily módon épült a kolozsmónostori jezsuita rendház (1755-ben átalakítva), a nemesi konviktus, a mai piarista rendház (1734 körül), a Báthory–Apor-szeminárium s az egykori jezsuita kollégium (1700-tól). A Bánffy-palota földszinti udvari folyosója megőrzi ezt az árkádsort, de az emeleti tornácra ionfejezetes oszlopsor kerül.

Biró József

(Folytatjuk)

Székely Géza: Templombelső, 2022